

Pappa i fengsel: en evalueringsrapport

Gunnar Vold Hansen

**Høgskolen i Østfold
Rapport 2006:1**

Online-versjon (pdf)

Utgivelsessted: Halden

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Høgskolen i Østfold har en godkjenningsordning for publikasjoner som skal gis ut i Høgskolens Rapport- og Arbeidsrapportserier.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Østfold.
(E-post: postmottak@hiof.no)

Høgskolen i Østfold. Rapport 2006:1
© Forfatterne/Høgskolen i Østfold
ISBN: 82-7825-184-3
ISSN: 1503-2612

Forord

Høgskolen i Østfold har i mange år hatt et samarbeid med Bastøy fengsel. I 2003 inngikk partene en formell samarbeidsavtale, med sikte på å utvikle ny innsikt og forståelse for det som skjer i et fengsel. Dette er det første prosjektet med utgangspunkt i denne samarbeidsavtalen.

Prosjektet ”Pappa i fengsel” handler om å utvikle et program for fedre som sitter i fengsel. Ideen til dette prosjektet har Bastøy fengsel fått fra Polmont Prison i Skottland. Polmont Prison som er et ungdomsfengsel med mange unge fedre innsatt, har vært positiv innstilt til å la Bastøy fengsel utvikle et tilsvarende opplegg her i Norge.

Dette prosjektet består derfor av to deler. Den første delen handler om å utvikle et program, den andre handler om å gjennomføre et pilot-kurs. Høgskolen i Østfold har deltatt i begge disse prosessene, både ved å gi råd og veiledning i utvikling av programmet og ved å gjennomføre denne etterfølgende evalueringen.

Jeg har gjennom evalueringen først og fremst møtt engasjement. Dette gjelder fra de ansatte både de som har hatt ansvar for å gjennomføre kurset og fra ledelsens side. I tillegg har jeg også opplevd et spennende engasjement fra deltakernes side. De innsatte har gjennom arbeidet med denne evalueringsrapporten delt noen av sine innerste tanker og følelser med meg for å bidra til at jeg skulle få en best mulig forståelse av hvordan kurset hadde virket inn på dem. Uten denne åpenheten kunne jeg aldri fått den innsikten jeg nå tror jeg har fått, og jeg er derfor de innsatte stor takk skyldig.

Denne evalueringsrapporten er skrevet av meg, men høgskolelektor Ulf Dahl har også deltatt aktivt i samarbeidet med Bastøy fengsel. Han har derfor vært en viktig ressurs for meg både i design og gjennomføring av evalueringen. I arbeidet med å utforme denne rapporten har han også bidratt med viktige og konstruktive innspill.

Fredrikstad, september 2005

Gunnar Vold Hansen

Innhold

Forord	1
Sammendrag	7
Innledning	9
Bastøy fengsel	11
Foreldre i fengsel	13
Barnas opplevelser	13
Erfaringer fra Sverige	14
Erfaringer fra Storbritannia	15
Erfaringer fra USA	16
Generelle foreldreprogrammer	17
Hva er evaluering?	19
Datasamlingen i denne undersøkelsen	21
Analyse av dataene	22
Gjennomføringen av kurset	25
Deltakerne	26
Hvordan har kurset fungert?	27
Kurset	27
Tabell 3	30
Barna	33
Tabell 6	34
Familien	40
Om seg selv	44
Hva undersøkelsen viser	51
Rehabilitering	55
Straff versus rehabilitering	57
Oppsummering og veien videre	61
Litteratur:	64

Sammendrag

I denne rapporten ser jeg nærmere på kurset ”Pappa i fengsel” som er utviklet og gjennomført i Bastøy fengsel.

Idéen til kurset er hentet fra Skottland, men kurset har fått en lokal utforming ved Bastøy. I denne prosessen har man tilpasset kurset til ulike hensyn og ideologier. Blant annet har man tatt utgangspunkt i at de innsatte selv representerer viktig kompetanse. Det betyr at både utforming og gjennomføring av kurset er blitt påvirket av deltakerne selv. Målsettingen med kurset er derfor blitt noe utydelig og gjør at det blir vanskelig å evaluere kurset i forhold til gitte målsettinger.

Den overordnede målsettingen i fengselsvesenet er å redusere gjentakelse av kriminelle handlinger. Diverse forfattere, (for eksempel Friestad, 2005) konkluderer med at gjentakelse av kriminelle handlinger er uegnet effektmål. Også denne undersøkelsen viser det.

Min konklusjon er derfor at selv om det er tvilsomt om man kan dokumentere at dette kurset isolert sett har hatt noen virkning på deltakernes fremtidige forhold til kriminaliteten, så er det likevel grunnlag for å si at kurset har vært en suksess.

Kurset synes å ha hatt virkninger på flere plan.

Først og fremst har kurset bidratt til å bevisstgjøre deltakerne. De har fått en forståelse for hvordan deres kriminelle handlinger har rammet familien som gjør at de både føler mer ansvar, kommuniserer bedre - særlig med ektefelle/samboer, og blir mer motivert til å få orden på livet sitt.

Kurset har også bidratt til at deltakernes tro på egne ressurser er styrket, både individuelt og som gruppe. Den opplevelsen av fellesskap og evne til å hjelpe hverandre som kurset har bidratt til, har en kjerne i seg til å utvikle deltakernes sosiale kapital. Deltakerne har også lært at det å vise svakhet kan være en styrke. De har alle måttet fokusere på ”myke temaer” som barn og familieliv, men i fellesskap har de kunnet utvikle nye strategier for å møte utfordringene i forhold til disse temaene.

Bastøy fengsel har også gjennom kurset legitimert barn og familie som tema i fengsel. Dette er det temaet som best motiverer innsatte til å holde seg borte fra kriminell aktivitet i fremtiden. Kurset har også vist at innsatte og ansatte kan samarbeide. Dette har skapt grunnlag for bedre tillit og respekt mellom innsatte og ansatte.

Årsakene til at dette kurset kan karakteriseres som en suksess er flere. I denne rapporten trekker jeg frem tre; kursets pedagogiske modell, gruppesammensetningen og kursets tema.

En dialogbasert pedagogisk modell, bygger på at kursdeltakerne selv representerer en viktig og relevant ressurs i kurset. Kurslederne har i denne sammenhengen møtt deltakerne med en åpenhet og respekt som innsatte ikke er vant til å oppleve. Kurset har derfor skapt en arena der innsatte og ansatte har kunnet møtes mer likeverdige enn på de fleste andre arenaer i et fengsel. For de innsatte handler dette både om respekt og om å bli sett som mennesker og ressurspersoner.

Kursdeltakerne representerer ulike bakgrunner og ulike personligheter. Til sammen har dette gitt en gruppe der alle har hatt noe å gi og alle har hatt noe å få. Hva hver enkelt sitter igjen med etter kurset er forskjellig, men gjennom mine intervjuer med dem ser jeg tydelig at alle har fått noe ut av kurset. En viktig suksessfaktor synes å være nettopp at deltakerne har vært så ulike, men likevel har klart å fungere som et fellesskap. På denne måten har de vært hverandres ressurser.

Slik kurset er bygget opp så har også kurslederne vært en del av kursgruppen. Nettopp det at kurslederne har blitt oppfattet som "en av gutta" (sitat fra en av deltakerne), viser at de har klart å møte de innsatte på den måten som den pedagogiske modellen forutsetter. At man på denne måten har skapt er fellesskap mellom innsatte og ansatte, har vært viktig for kursets suksess.

Den kanskje viktigste faktoren til at dette kurset har vært så viktig, er det temaet som ble tatt opp. Utgangspunktet var barn av innsatte, i praksis mener jeg at kurset har blitt utvidet til å handle om familie og familierelasjoner. Likevel tror jeg at det har vært riktig å avgrense deltakergruppen til familiefedre. Fengselssamfunnet preges av menn og av en klassisk mannsrolle tenkning. I denne sammenhengen er det liten plass til temaer som barn og familie. Likevel viser forskning (Magaletta & Herbst 2001) at nettopp fokus på disse temaene skaper den beste motivasjonen hos de innsatte for å gjøre noe med sin kriminalitet. Den kanskje viktigste grunnen til at jeg karakteriserer kurset som vellykket, er at dette kurset har legitimert disse temaene som diskusjonstema blant de innsatte.

Innledning

Bastøy fengsel gjennomførte våren 2005 et opplæringskurs de kalte ”Pappa i fengsel”. Ideen kommer opprinnelig fra Skottland, der Polmont Prison har utviklet og gjennomført et tilsvarende opplegg i flere år.

Polmont Prison er et fengsel med hovedsakelig unge lovbrøyttere. Fengselet har ca 500 innsatte. Av disse gjennomfører ca 40 programmet ”Positive Parenting” hvert år.

Programmet har ikke, så vidt jeg har kunnet bringe på rene, blitt formelt evaluert. Fengselets ansatte mener likevel at programmet har hatt svært god innvirkning på de som har gjennomført det og uformelle tilbakemeldinger både fra deltakere og instruktører har vært positive. I tillegg har fengselet vunnet en pris for dette opplegget.

Selv om det ikke har vært noen evaluering av ”Positive Parenting”, så har de sentrale myndighetene i Storbritannia gjennomført inspeksjon ved fengselet både i 2003 og i 2004. Programmet har i den forbindelse fått beskrivelsen godkjent (approved). Rapportene fra disse inspeksjonene viser at fengselet har et omfattende opplærings- og veiledningstilbud, der Positive Parenting bare er et av flere tilbud med sikte på å bygge opp de innsattes sosiale kompetanse.

Da Bastøy fengsel ble kjent med dette programmet, så inviterte fengselet to av de ansatte ved Polmont Prison over til Bastøy våren 2004. Etter at disse hadde presentert sitt program for de ansatte, ble man på Bastøy enige om å satse på å utvikle et tilsvarende program ved egen institusjon. Man så at det var store forskjeller mellom Polmont Prison og Bastøy fengsel og tok derfor allerede før sommeren kontakt med høgskolen for å få hjelp til å utvikle og evaluere programmet. I praksis ble dette gjennomført ved at høgskolelektor Ulf Dahl gikk inn i selve prosjektgruppen og førstelektor Gunnar Vold Hansen ble medlem av prosjektets styringsgruppe. Disse to fikk også ansvar for å utarbeide et evalueringsopplegg.

Dette betyr at jeg som står bak denne evalueringen også har fulgt utviklingen av selve programmet fra et svært tidlig stadium. Min tilnærming i så måte har vært deltakende observasjon. Hva dette betyr for mine muligheter til å evaluere prosjektet med et kritisk blikk, kommer jeg nærmere inn på siden.

Selve pilot-kurset ble gjennomført våren 2005.

Mange evalueringer synes å begrense seg til å måle i hvilken grad det konkrete prosjektet har vært vellykket, gjerne i form av en spørreundersøkelse hvor deltakere og andre sentrale aktører får anledning til å si hva de mener. I dette

tilfellet kan jeg med en gang røpe at dette kurset har vært vellykket, ut fra deltakernes vurdering. Ingen av de som har vært i kontakt med deltakere og de som står bak kurset på Bastøy, kan unngå å merke hvordan kurset har bidratt til positive opplevelser for dem. Hvis jeg ikke hadde andre ambisjoner enn å konkludere med at kurset var vellykket i så måte, så kunne jeg avsluttet denne rapporten her. Det gjør jeg ikke, fordi jeg ønsker å få flere svar enn hvorvidt dette kurset så langt oppleves som vellykket av de som har deltatt i prosjektet. Jeg ønsker også å finne ut hva er det som har gjort at kurset har vært vellykket og om de mekanismer som har vært sentrale i dette kurset, kan gjenskapes i andre sammenhenger, slik at dette kurset kan gjennomføres andre steder med samme positive resultat.

Problemstillingen i denne evalueringen er derfor tredelt.

Først ønsker jeg å få vite om kurset har vært vellykket og hvilke deler som har bidratt til dette og hvilke som har motvirket et slikt resultat. Videre ønsker jeg å finne noen mulige forklaringer på at kurset er blitt vurdert til å være vellykket. Til slutt skal jeg gjøre en analyse av i hvilken grad de positive erfaringene jeg har sett på Bastøy, kan brukes som utgangspunkt for å gjennomføre tilsvarende kurs andre steder i landet og om man da kan forvente like stor suksess.

Selv om jeg allerede har røpet deler av min konklusjon, så skal jeg i det videre bygge opp denne rapporten på følgende måte.

Først vil jeg gjøre rede for bakgrunnen for dette prosjektet. Jeg vil peke på noen utviklingstrekk og erfaringer både fra inn- og utland.

I metodekapitlet vil jeg gjøre rede for de vurderinger og de valg jeg har gjort både i forhold til utforming av design og i forhold til innsamling av data. Jeg vil også ta med en drøfting av dataenes validitet og reliabilitet.

Jeg vil også gi en utfyllende beskrivelse av hvordan kurset faktisk har vært gjennomført og hvilke elementer det har inneholdt.

Jeg vil i det neste kapitlet så presentere de funnene jeg har fra min undersøkelse. Disse funnene vil løpende bli analysert og drøftet opp i forhold til problemstillingen om kurset har vært vellykket og hva som i så fall har vært vellykket og hva som ikke har vært like vellykket.

De to andre forskningsspørsmålene mine, hvorfor kurset eventuelt har vært vellykket og om kurset kan overføres til andre vil bli diskutert i tilslutt i rapporten.

Bastøy fengsel

Bastøy fengsel ligger som navnet sier på en øy i Oslofjorden. I hovedsak disponerer fengselet hele øyen, selv om deler av den er et friområde hvor allmennheten også kan ferdes. Fengselet er et åpent fengsel med plass til 115 innsatte. Virksomheten ved fengselet knyttes i stor grad opp mot landbruksdrift og de innsatte deltar derfor gjerne i aktiviteter knyttet til dyrehold, matproduksjon, gartneri og skogsdrift. Fengselet har også et omfattende opplæringstilbud til de innsatte. Landbruksdriften bygger på en økologisk ideologi og fengselet legger stor vekt på å drive i tråd med dette ideologiske grunnlaget.

Også behandlingen av de innsatte bygger på en bevisst ideologi. Fengselet har tatt utgangspunkt i føringene om at kriminalomsorgen skal bidra til rehabilitering av de innsatte (st.meld. 27 1997-98 Om kriminalomsorgen), og legger stor vekt på endringsarbeid overfor de innsatte. De ulike formene for programvirksomhet som nå får større og større innpass i kriminalomsorgen, er derfor tatt i bruk ved Bastøy. Dette gjelder blant annet følgende programmer:

- Alternativ til vold (ATV) er et samtalegruppebasert tilbud hvor de innsatte får hjelp til å løse sine volds- og rusproblemer
- Rus i Fengsel (RiF) er et kognitivt program for innsatte med rusproblemer. Hensikten er at de innsatte gjennom dette programmet skal få hjelp til å redusere sine rusproblemer
- Det er dessuten både en AA-gruppe (anonyme alkoholikere) og AN - gruppe (anonyme narkomane) ved fengselet.

Fengselet er også opptatt av å kunne utvikle sine egne tilbud. Dette forsøket med et tiltak for innsatte med barn, Pappa i fengsel, er planlagt utviklet til et eget program.

Bastøy fengsel har allerede i dag et forholdsvis omfattende tilbud til besøkende slik at de innsatte kan ha en viss omgang med sin familie. Besøksavdelingen består både av ordinære besøksrom og et eget familiehus. Besøksrommene gir muligheter for de innsatte til å ha sin familie på besøk inntil en halv dag. Familiehuset kan disponeres av en familie av gangen og besøket kan gå over to dager (lørdag – søndag).

De innsatte på Bastøy bor i hovedsak i småhus, med 1 – 7 innsatte i hvert hus. Bebyggelsen på Bastøy er derfor preget av mange mindre bygninger som ligger spredt ut over selve fengselsområdet.

Programvirksomheten gjennomføres i et eget toetasjes hus som ligger litt vekk fra resten av aktiviteten på øyen.

Nåværende fengselsleder (og for den saks skyld også tidligere ledere) har i mange sammenhenger presisert at man på Bastøy har en bevisst strategi for å bidra til at fengselet skal ha en rehabiliterende funksjon. Noe av ideologien kan oppsummeres i følgende sitat fra nåværende fengselsleder:

Bastøy fengsel er et fengsel for innsatte som kan sone åpent med lange og mellomlange dommer. Fengselet legger hovedvekt på ansvarsutvikling gjennom målrettede tiltak i arbeid og fritid. Jeg tar utgangspunkt i at ansvar er en praktisk ferdighet. Ansvarlighet er noe man viser gjennom handling. Den kan trenes på, og den kan læres. Det er altså ikke noe man har eller får ved fødselen. Gjennom bevisst prioritering i arbeid, skole og fritid kan fengselet skape gode muligheter for å utvikle ansvar hos den enkelte innsatte. Videre ønsker fengslet på denne måten også å ansvarliggjøre den enkelte i forhold til sin kriminalitet. Alle mennesker er ansvarlige for sine handlinger. Dersom alle mennesker er like mye verd, er det riktig å tilegne alle ansvar for egne valg og handlinger. Ansvarlighet er i vår tenking en ferdighet som er avgjørende for å utvikle seg til lovlige borgere.

(Alnæs 2002)

Foreldre i fengsel

Bastøy har som jeg allerede har vært inne på, hentet inspirasjonen til sitt kurs fra Polmont Prison i Skottland. Jeg har ikke kunnet finne noen formell evaluering av dette kurset, men dette opplegget er ikke det eneste som retter seg mot foreldre i fengsel. Jeg skal derfor i dette kapitlet beskrive noen av de andre oppleggene rettet mot foreldre i fengsel som jeg har funnet frem til, og presentere hva evalueringen av disse har konkludert med.

Barnas opplevelser

Foreldre i fengsel er et problem som på mange måter først og fremst rammer barna og familien ellers.

En rapport fra 2004 viser bl.a. at barn rammes sterkt dersom en av foreldrene sitter i fengsel. Belastningene for barn er store og som et av barna sier det:

”Da han dro måtte jeg venne meg til det. Da han kom ut igjen måtte jeg venne meg til det og. Det er bare sånn det er.” (Egge 2004, s 17)

Slik sett blir både atskillelsen og gjenforeningen traumatiske opplevelser. I tillegg har mange opplevd vanskelige situasjoner gjennom hele soningen. Det handler gjerne om fortielse, usikkerhet og vonde opplevelser ved besøk. Slik blir soningen til far eller mor også en straff og en belastning for barna.

En av flere begrunnelser for å satse på opplæring av fedre i fengsel er bevisstheten om at barn rammes av å ha foreldre i fengsel. Vi har flere undersøkelser som viser noe av bakgrunnen til de innsatte i fengslene (Friestad & Skog Hansen 2004, Skardhamar 2002). Disse viser at de innsatte har en opphopning av levekårsproblemer i forhold til befolkningen ellers. Det er tydelig at mange innsatte i norske fengsler har hatt en problematisk oppvekst. I en svensk undersøkelse skylder en stor del av de innsatte på oppvekstforholdene som årsak til deres kriminalitet (Friestad & Skog Hansen 2004). Ved å sørge for at de innsatte tar seg bedre av sine egne barn, så gjøres oppveksten til disse barna mindre problematisk. På denne måten tenker man seg at man kan bidra til redusert risiko for at barn med fedre i fengsel selv skal bli kriminelle. Friestad og Skog Hansen (2004) sier direkte:

Ett av de forholdene som inngår i vår definisjon av oppvekstproblemer er om andre familiemedlemmer har sittet i fengsel. De som svarer bekreftende på dette har (signifikante) flere velferdsproblemer som voksne enn de som ikke har slik erfaring. Jeg trekker frem dette spesielt fordi det henleder oppmerksomheten

mot betydningen av å rette innsatsen også mot familien når ett av medlemmene fengsles. Ved å satse på den innsattes familie bidrar man ikke bare til at den som selv sitter i fengsel lettere kan integreres i samfunnet igjen etter at straffen er sonet, men det kan også bidra til å forebygge fremtidige velferdsproblemer hos de øvrige familiemedlemmene. (s 78)

Erfaringer fra Sverige

I Sverige har de på slutten av 1990-tallet utviklet et foreldreprogram for innsatte i fengslene. Dette var et nokså omfattende prosjekt med mange fengsler engasjert. Dette foreldreprogrammet ble tilbudt både kvinner og menn. Programmet ble i utgangspunktet organisert som studiesirkler, med interne studieledere ved hvert fengsel. Det ble utviklet et eget studiemateriell til studiesirklene og studielederne ble kurset på forhånd og hadde veiledning av eksterne fagpersoner. Studielederne var ansatte ved fengslene, i stor grad fengselsbetjenter, men også andre ansatte som sosialkonsulenter, sykepleiere og prester hadde slike oppgaver. Både utviklingen av dette programmet og gjennomføringen av forsøksperioden, ble evaluert (Hedin 2000).

Resultatene fra denne evalueringen viser mange positive resultater med prosjektet. Riktignok måler man ikke der virkningene på barna, men den viktigste konklusjonen er at slike opplegg virker inn på foreldrene (i Sverige var både kvinnelige og mannlige innsatte med i prosjektet). Virkningene synes i særlig grad å være knyttet til fire forhold.

Prosjektet påvirker de innsatte selv. De blir mer oppmerksom på hvordan de fungerer som foreldre, og mer opptatt av å opprettholde denne rollen til tross for de vanskene separasjonen fra barna medfører. Slik opplegget var i Sverige med eget og så vidt jeg kan vurdere, omfattende studiemateriell rettet mot foreldrene, så bidrar dette til nye kunnskaper hos foreldrene om barn og deres behov. Dette synes så å ha som konsekvens at foreldrene blir mer bevisste sin egen rolle i forhold til barna.

Prosjektet påvirker samhandlingen mellom de innsatte. Foreldreskap blir et tema som man kan diskutere med andre. Dette synes å påvirke hele miljøet i fengslene – det blir mer lov til å ta opp ”myke” temaer. Studiesirklene har på denne måten blitt en arena både for påvirkning og følelsesmessig bearbeiding.

Den tredje virkningen er at forholdet mellom de innsatte og de ansatte som leder studiesirklene endrer seg. Kontakten mellom de innsatte og disse ansatte blir bedre og de ansatte blir mer ”levende mennesker” i følge de innsatte.

Tilslutt har også studiesirkelene medført at noen av deltakerne har endret sin oppførsel overfor barna. Mange rapporterer at de har fått økt kontakt med barna, riktignok for en stor del via telefon. Det er også eksempler på at foreldre som ikke har hatt direkte kontakt med sine barn den siste tiden, har gjenopptatt kontakten med disse.

Interessant er det også at disse studiesirkelene har påvirket lederne av sirkelene. Som et resultat av deres deltakelse i prosjektet har de endret vektleggingen av de ulike oppgavene i deres arbeid. Fokus er flyttet fra kontroll og bevoktning til mer vekt på støttende atferd og sosialpedagogisk arbeid.

Evalueringen fra 2000 (Hedin 2000) konkluderer med at dette prosjektet har vært positivt, men at det fortsatt er forbedringspotensial og at prosjektet derfor bør bearbeides videre.

Erfaringer fra Storbritannia

I Storbritannia har de også gjennomført og evaluert et lignende program, ”Safe Ground family relationships and parenting programme”. Dette programmet er blitt gjennomført ved flere britiske fengsler. Evalueringen er gjennomført av National Foundation for Educational Research (NFER) (Halsey & al 2002). Programmet skiller seg noe fra det programmet som har vært gjennomført ved Bastøy og jeg skal derfor gi en kort beskrivelse av dette programmet.

Egentlig er det to programmer som NFER har evaluert, ”Fathers Inside” og ”Family Man”, men disse er så like at jeg ikke skiller mellom dem her.

Den grunnleggende pedagogiske modellen i disse programmene har vært bruk av drama. Det vil si at bl.a. rollespill og videoopptak har vært viktige for at deltakerne skal kunne få utvikle og endre sine handlingsmønstre. Alle instruktørene hadde på forhånd en eller annen form for utdanning eller erfaring med slik undervisning. Programmene er blitt utviklet i nært samarbeid med de innsatte. Dette gjelder både i forhold til innhold i programmene, hvordan de skulle organiseres og i forhold til hvilket studiemateriell programmet skulle benytte.

NFER’s evaluering konkluderer med at disse programmene har hatt en del klare positive virkninger på de innsatte.

Først og fremst konkluderer man med at programmene har gitt deltakerne en bedre forståelse av familierelasjoner og foreldreskap. Konkret mente deltakerne at de hadde endret foreldre-atferden sin slik at de bl.a. var bedre i stand til å

kommunisere med barn. Det ble også fremhevet at kontakten med familien ble hyppigere enn tidligere som følge av deltakelse i programmene. Konsekvensen av dette var at man også følte seg mer knyttet til familien enn før man gjennomførte programmene.

Fokus med disse programmene var i utgangspunktet rettet mot bedre familierelasjoner og bedre foreldreskap. Slik sett gir disse tilbakemeldingene klare indikasjoner på at disse programmene var vellykket. NFER's evaluering viser dessuten at disse programmene også har andre og ikke intenderte positive virkninger.

Kursene var som sagt lagt opp slik at deltakerne skulle lage rollespill og i noen tilfeller presentere disse på video. Dette medførte at deltakerne måtte jobbe sammen om å skrive manus, spille roller og produsere videoer. Konsekvensen av dette var så at deltakerne kunne rapportere at de hadde utviklet sine samarbeidsevner. Det å opptre foran andre, enten direkte i rollespill eller på video, hadde også styrket deltakernes selvtillit. Samarbeidet med de andre innsatte hadde også styrket deltakerens forståelse og respekt for andres behov og perspektiver. Flere av deltakerne rapporterte også en styrking av deres skriftlige fremstillingsevne som et resultat av at de hadde jobbet med manus til rollespillene.

Interessant, men ikke overraskende, så bidro de positive erfaringene med programmene også til at en del av deltakerne fikk en mer positiv holdning til utdanning generelt.

Erfaringer fra USA

En artikkel av Magaletta & Herbst (2001) analyserer et tilsvarende amerikansk program utviklet av en organisasjon som heter Bethesda Family Service Foundation. Jeg er noe usikker på i hvilken grad erfaringer fra amerikanske fengsler kan overføres til norske forhold, jeg skal derfor ikke gå inn på en omfattende beskrivelse av dette opplegget. Jeg vil likevel trekke frem at dette amerikanske opplegget synes først og fremst å ha en psykoterapeutisk tilnærming til de innsatte. Fokus er hvordan innsatte fedre kan "behandles" gjennom gruppeterapi. Disse gruppene settes sammen både av rutinerte og urutinerte fedre. Ideologien bygger på at den viktigste ressursen de innsatte har til hjelp under soningen er hverandre. Disse gruppene har derfor et klart program for hvordan man gjennom fire ulike steg skal komme frem til forståelse og ønske om "et nytt og bedre liv".

Utgangspunktet for denne gruppeterapien er noen analyser som trolig også gjelder for norske forhold.

Først og fremst slås det fast at fengselssystemet er et sted der følelser som smerte, svakhet, frykt og ensomhet, er vanskelige temaer å snakke om. Det synes som om slike følelser i liten grad er akseptert på andre arenaer enn der barn og familie er tema. Fokus på barn og familie, legitimerer derfor at de innsatte tar opp slike ”myke” følelser. Grambo (2002) er inne på det samme når det gjelder norske fengsler og Hedin (2000) peker på det samme i Sverige.

Det som etter Magaletta & Herbst (2001) sin vurdering gjør at denne aksepten for ”myke verdier” er så viktig, er at fokus på familie og farsrollen er den viktigste motivasjonsfaktoren for å få de innsatte frivillig til å endre sin holdning til kriminalitet. Det betyr at i fengsler der de innsatte kan få snakke om de følelsene de har i forhold barn og familie, der er potensialet for å skape gode rehabiliteringsprosesser bedre enn i andre fengsler.

Generelle foreldreprogrammer

Det er ikke bare til foreldre i fengsel det tilbys ulike former for opplæring i foreldrerollen. I enkelte land som USA og Australia, ser det ut som om det er et omfattende utbud av slike tilbud. Et søk på internett viste raskt at det er mange som ønsker å selge slike opplæringsprogrammer. Evaluering av disse programmene er ikke like lett å finne, men det finnes noen.

I Norge har Barne- og familiedepartementet (BFD) gjennomført et parkurs for førstegangsførelde ”God start”. Kurset har vært evaluert av AGENDA (2005). Innholdmessig er det en del fellesstrekk med dette kurset, men organisatorisk skiller det seg ut. Først og fremst er målgruppen til BFD begge foreldrene. I tillegg er kurset mindre omfattende; en hel dag, eller to halve. Det er også utarbeidet eget kursmaterieell til deltakerne og målet med kurset synes å ha vært å formidle innholdet i kursmateriellet til deltakerne. Fokus i dette kurset har i større grad vært foreldrene og parforholdet, enn barna.

Resultatene fra evalueringen av BFD’s kurs viser at deltakerne har vært svært fornøyd med det tilbudet de har fått. Dette kan tyde på at behovet for kunnskap om slike temaer er stort, ikke bare blant innsatte i norske fengsler. BFD har nå vedtatt at dette foreldrekurset ”God start” skal tilbys gratis til alle førstegangsførelde (Pressemelding fra BFD 18.04.2005)

Jeg registrerer også at dette kurset skiller seg fra de som er rettet mot innsatte, ved at instruktørene har en utdanning som for de flestes vedkommende synes å

være både mer omfattende og mer rettet mot de aktuelle undervisningstemaene enn det som er representativt for tilbudene både i britiske og svenske fengsler.

Denne gjennomgangen dokumenterer, etter min mening, at det er gode grunner for å tro at et program rettet mot fedre i fengsel, kan ha positive virkninger både for deltakerne, deres familier og fengselet som helhet. En del av virkningene som er beskrevet i de andre undersøkelsene, er resultater som ikke umiddelbart er lett å dedusere ut fra begrunnelsen for tiltakene. Det betyr at man har funnet virkninger som man ikke i utgangspunktet har sett etter. Dette setter den som skal evaluere slike prosjekter overfor en del utfordringer. Jeg skal derfor bruke neste kapittel til å gjøre nærmere rede for evaluering og ulike tilnærminger til slike undersøkelser.

Hva er evaluering?

Dette er en evalueringsundersøkelse og jeg ser i denne sammenhengen det viktig å beskrive hva jeg legger i en slik evaluering.

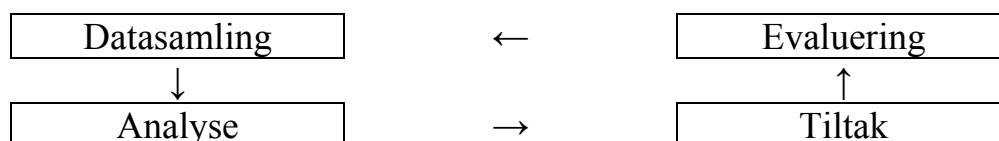
Åberg (1996) mener at det forligger tre hovedtyper av evalueringer.

Den klassiske er den kontrollerende evalueringen. Den vi kjenner fra revisjonsideologien, hvor hensikten med evalueringen er å finne ut om resursene er benyttet i henhold til vedtak og målsettinger. En slik evaluering er klart ekstern og befinner seg nærmest idealet om den objektive forskningen som kan gi svar på om et gitt tiltak var riktig eller galt. Den gjennomgangen av måloppnåelsen i kriminalomsorgen som Riksrevisjonen gjorde i 2005, er et eksempel på en slik evaluering

Den andre evalueringen er den rituelle. Dette er den type evaluering som ofte har som skjult målsetting å få bekreftet at organisasjonen ikke trenger å endre seg. Mange rene spørreskjemaundersøkelser er slik utformet at skulle man mot formodning få tilbakemeldinger om at organisasjonen ikke fungerer tilfredsstillende, så samler man i liten grad inn data om hvorfor det er misnøye og hvordan man i så fall skal endre seg til det bedre. Slike evalueringer gjennomføres derfor etter Åbergs mening mer for å tilfredsstille eksterne krav om at organisasjonen skal evalueres, enn for å få grunnlag for å gjennomføre endringer.

Den siste evalueringen er den prosessorienterte. Dette er en evaluering som foregår kontinuerlig gjennom en gitt prosess og der den eller de som evaluerer kontinuerlig gir tilbakemeldinger slik at virksomheten kan justere seg i takt med de erfaringene som den eller de som evaluerer formidler tilbake. Slike evalueringer kan gjennomføres som interne prosesser, gjerne med veiledning fra eksterne veiledere.

Logikken i denne tredje evalueringsformen må etter min mening være at de fire prosessene i en vitenskapelig tilnærming (Abbott 1988, Friedson 1970) Datasamling, analyse, tiltak og evaluering blir en sirkulær prosess slik:

Utgangspunktet for en rasjonell drift av en organisasjon er at man på grunnlag av gitt data, analyserer seg frem til at gitt tiltak kan løse de utfordringene

organisasjonen er ment å løse. Poenget med denne modellen er å vise at dersom det kontinuerlig gjennomføres en evaluering i organisasjonen, så får man stadig nye data som gir grunnlag for nye analyser og nye tiltak. Disse evalueres på nytt og de data dette gir, skaper grunnlag for en ny runde.

Virkingen av en slik prosessorientert evaluering er dermed at organisasjonen på denne måten stadig utvikler seg, og forhåpentligvis stadig blir bedre.

I denne sammenhengen har jeg som forsker deltatt aktivt i prosjektet fra planleggingsstadiet. En kollega (Ulf Dahl) har deltatt i selve prosjektgruppen og aktivt gitt råd om utforming av opplegget. Selv har jeg deltatt i styringsgruppen for prosjektet og har i så måte hatt en litt større avstand til utformingen av selve programmet.

Likevel kan det ikke være tvil om at jeg som forsker har manglet noe av den avstanden til prosjektet som mange fremhever som den ideelle situasjonen. På den annen side har jeg gjennom å delta aktivt i prosessen fått en innsikt i hvordan denne har foregått og i de beslutninger som er tatt underveis, som jeg i liten grad hadde kunnet fange opp på andre måter.

Historisk er deltakende observasjon en metode som i stor grad er forankret i en sosialantropologisk tradisjon. Barth (1994) går så langt at han hevder at dersom man skal kunne fange opp endringer i et sosialt system, så er det ikke tilstrekkelig med en "før – etter" beskrivelse der man analyserer data samlet inn på to forskjellige tidspunkter. Man må faktisk delta så aktivt at man kan forstå begivenhetene som skaper endring. Dette er også en av grunnene til at Almås (1990) hevder at evaluator gjerne kan ha en aktiv deltakelse i prosjektet.

For meg som forsker fremstår det som en stor fordel å ha fulgt prosjektet over tid. Det har gitt meg en innsikt i hva som er skjedd underveis, som jeg tviler på at jeg ville fått ved å intervju noen i ettertid. Jeg har underveis kunne styre datasamlingen på en måte som har vært svært hensiktsmessig for meg. Dette skal jeg komme tilbake til etter at jeg har gjort rede for hvilke prinsipper jeg har lagt til grunn for datasamlingen.

Selv om jeg altså har bidratt i en prosessevaluering underveis i prosjektet, så vil denne rapporten også ha et sentralt element av kontrollevaluering. Jeg gjør en form for sluttevaluering der jeg ser om intensjonene med kurset er oppfylt. Vedung (1998) omtaler dette som en målevaluering, dvs. om de opprinnelige målene med prosjektet er ivaretatt. En utfordring som jeg i den forbindelse også møter, er valget mellom induktiv og deduktiv tilnærming til datasamlingen (Jacobsen 2002). I evalueringssammenheng handler dette i stor grad om hva jeg skal evaluere opp mot. En vanlig og enkel kontrollevaluering tar gjerne

utgangspunkt i gitte mål for prosjektet og vurderer om de skisserte målene faktisk er nådd (Vedung 1998). Om prosjektet har bidratt til andre, positive eller negative virkninger, blir i denne sammenhengen uinteressant. Fra medisinen kjenner vi kravet om evidensbaserte behandlingsopplegg. Tilsvarende krav til at tiltak som iverksettes innen kriminalomsorgen også skal bygge på evidens, er blitt stadig mer vanlig (Ekeland 2004). Krav om evidens bygger i stor grad på en forståelse av at det er klare og entydige sammenhenger mellom årsak og virkning. Man kan da måle i hvilken grad de forventete resultatene er nådd. En deduktiv tilnærming der man evaluerer om gitte mål er nådd, vil derfor kunne bidra til å dokumentere om det gitte tiltaket løser det problemet man har tatt utgangspunkt i.

Evidenslogikken bygger i følge Ekeland (2004) på tre spørsmål: "Can it work? Does it work in practice? Is it worth it?". Det sentrale spørsmålet "Why does it work?" synes i denne sammenhengen ikke å være like viktig. I sosiale systemer er ikke årsak – virkning sammenhengene så entydige som i mer avgrensede systemer (Brox 1995). Det betyr at et prosjekt kan ha helt andre virkninger enn det som var intensjonene. For meg som forsker blir det da viktig å stille de to spørsmålene, hvilke virkninger har prosjektet og hvorfor virker det på denne måten? Det betyr at selv om jeg tar utgangspunkt i en form for målevaluering, så velger jeg en mer induktiv tilnærming der jeg ønsker å fange opp om dette prosjektet har hatt andre virkninger enn bare å ivareta de opprinnelige målene. Evalueringsdesignet blir dermed mer en helhetsevaluering enn en målevaluering (Vedung 1998).

Datasamlingen i denne undersøkelsen

Jeg har i denne undersøkelsen tatt utgangspunkt i den forskningstradisjonen som kalles kritisk realisme (Danermark & al 2003). Denne tilnærmingen skiller mellom intensive og ekstensive forskningsdesign. Intensive forskningsdesign kjennetegnes av ønsket om å få best mulig innsikt i en eller flere hendelser, og dermed gi en analyse av hva som er skjedd og hvorfor. Ekstensive design har derimot fokus på å finne regelmessigheter og sammenhenger i et stort utvalg av data. I denne undersøkelsen bygger jeg på en intensiv tilnærming. Poenget er å finne mest mulig ut om dette prosjektet, samtidig som tid og andre ressurser har vært begrenset. De metoder som er benyttet i denne undersøkelsen er styrt av flere delvis motstridende hensyn. I bunn ligger det selvfølgelig et ønske om å benytte den eller de metodene som gir best innsikt i prosjektet. Likevel har en del av de valgene som er gjort også vært styrt av hva som har vært praktisk mulig i stedet for hva som er den ideelle tilnærmingen. Dette betyr at jeg både har benyttet kvantitative datasamlingsmetoder og kvalitative.

Jeg skal her beskrive de datasettene jeg har i denne undersøkelsen.

Deltakende observasjon har foregått bl.a. gjennom min deltakelse i styringsgruppen. Selv om jeg der har påvirket de beslutninger som er tatt, har jeg også gjennom disse møtene fått god innsikt i hvordan beslutningene er tatt og hvorfor. Jeg har også deltatt på avslutningen av kurset og hørt på både de innsatte, kurslederne og ledelsens reaksjoner på kurset.

Alle samlingene er tatt opp på video. Videokameraet har da stått fast på kurslederen og jeg har derfor kunnet observere kurslederrollen selv om jeg ikke deltok på kurssamlingene.

Fordi jeg kom så tidlig inn i prosjektet har jeg kunnet samle inn data om deltakerne før og etter kurset. Jeg har da brukt et spørreskjema der deltakerne skulle krysse av for grad av enighet med visse uttalelser på en skala fra 1-10. Ved bruk av et slikt kvantitativt målredskap får jeg et forholdsvis presist og sammenlignbart bilde av deltakernes holdninger før og etter kurset.

Kurslederne har også laget et evalueringsskjema der kursdeltakerne etter kurset har kunnet vurdere innholdet i de ulike kursdelene og en del forhold knyttet til gjennomføring av kurset.

Jeg har også intervjuet 4 deltakerne. Til disse intervjuene hadde jeg utarbeidet en intervjuguide, men jeg prøvde likevel å la deltakerne styre intervjuene ved å gi dem anledning til å formidle det de følte var viktig ved kurset. Alle intervjuene ble tatt opp med digital opptaker, og er etterpå blitt analysert ved å lytte til de digitaliserte opptakene.

Analyse av dataene

De to kvantitative datasettene (spørreskjema før og etter kurset og evalueringsskjema etter kurset) er lagt inn i statistikkprogrammet SPSS-win og er bearbeidet der. Et slikt program gir meg muligheter til å gjennomføre diverse analyser og ta ut ulike rapporter. I dette tilfellet er det begrenset hvilke rapporter som er interessant å ta ut. Med så få informanter som jeg har, kan jeg umiddelbart se en del resultater, uten å bruke særlig avanserte statistiske analyser. Jeg har likevel kjørt en del analyser, først og fremst for å bekrefte at de umiddelbare vurderingene jeg har er ok og at jeg ikke finner andre sammenhenger enn de jeg allerede har sett. Fordelen med slike kvantitative datasett er at de fremstår som mer presise enn kvalitative.

Intervjuene er blitt tatt opp på bånd og overført til digital lagring. Det betyr at jeg har kunnet lytte til intervjuene på pc, og transkribert de delene av intervjuene som jeg har ønsket å ta med i rapporten. Intervjuene er ellers ikke transkribert. Det betyr at jeg ikke har kunnet bruke ulike former for koding av intervjuene. Siden tilnærmingen til denne undersøkelsen er forholdsvis deduktiv, anser jeg ikke dette som noe stort problem.

Jeg ser også tydelig at de ulike datasettene for en stor del bekrefter hverandre. Jeg kan derfor si at jeg får en utvidet forståelse av de kvantitative dataene gjennom å lytte til intervjuene. De tolkningene jeg gjør bygger dermed på flere datasett og konklusjonenes reliabilitet styrkes derfor (Yin 2003)

Gjennomføringen av kurset

En av intensjonene med kurset var at det skulle være et intensivt kurs som kunne gjennomføres på forholdsvis kort tid. Kurset ble derfor gjennomført i løpet av ca 4 uker. Det var i alt 16 samlinger á 2,5 timer. Disse foregikk i programhuset der deltakerne var for seg selv og hadde et godt tilrettelagt lokale, bl.a. med muligheter for å lage seg kaffe, slik at samlingene i større grad fikk et preg av en uformell sammenkomst enn det som er vanlig i mange andre undervisningssituasjoner.

Videoene fra kurset viser at kurslederne har lagt opp til dialog mellom instruktør og deltakere og deltakerne imellom.

I forbindelse med kurset skulle alle deltakerne lage en video til barna sine, der de viser litt om hvordan livet deres er i Bastøy fengsel. Disse videoene avsluttes så med at pappa leser et lite eventyr for barna sine.

Som del av kurset ble det arrangert to samlinger der deltakernes familier også ble invitert.

Den første samlingen foregikk på Bastøy, ved fyret. Et område som egentlig ikke er tilgjengelig for de innsatte, men som brukes til kursvirksomhet både for ansatte og for utenforstående. Det ble der lagt opp til en hel dag for deltakerne og deres familier. Familiene fikk der være sammen med deltakerne og de andre familiene. Aktivitetene var som ved mange andre utflukter utenfor fengselet, med grilling som et klassisk høydepunkt. I dette tilfellet utnyttet man noen av de fordelene som Bastøy representerer og alle sammen ble fraktet i hest og vogn til fyret. Barna fikk anledning til å ride og de som ville fikk gå i fjøset og se på kyrne eller besøke sauene der lammingen nettopp var over. Det var deltakerne selv som planla og gjennomførte arrangementet.

Den andre samlingen ble gjennomført etter at kurset var avsluttet. Denne samlingen var en tur utenfor fengselet og var en tur over to dager. Deltakerne dro da till fjells og overnattet på en "leirskole". Også planleggingen av denne turen var fult og helt overlatt til deltakerne i fellesskap. Det innebar blant annet å sørge for mat og utstyr til alle deltakerne. I tillegg skulle det tilrettelegges for fritidsaktiviteter og frakt av en hest fra Bastøy. På toppen av det hele skulle det planlegges for uforutsette situasjoner, for eksempel ved å ha med nødvendig førstehjelpsutstyr. Noe man i denne sammenhengen faktisk fikk bruk for og dokumentert at når også slike forhold er vel planlagt, så løser man problemene uten at det får noen negative konsekvenser.

Ved begge disse familieprosjektene deltok kurslederne og en av dem hadde også med seg sin egen familie med ektefelle og to barn.

Deltakerne

Alle deltakerne var selvfølgelig menn. Alder varierte mellom midten av tjuetallet og midten av førtitallet. Deltakerne hadde fra ett til fem barn. Barna var i aldersgruppen 0 – 18 år. Et av barna var funksjonshemmet. Alle deltakerne hadde ektefelle/samboer. Bortsett fra en av deltakerne som var blitt far for første gang mens han satt inne, så hadde alle en viss erfaring med farsrollen. Alle deltok aktivt overfor barna når de var hjemme på permisjon. De fleste andre prosjekter som jeg har sett på har i større grad rettet seg mot fedre som ikke selv har hatt noen erfaring eller mot fedre som ikke har villet ta noe ansvar eller mot nye foreldre. Slik sett varierte gruppen vesentlig fra målgruppene fra en del av disse andre prosjektene som det i utgangspunktet kunne vært interessant å sammenligne prosjektet med.

Utvelgelsen av deltakere i prosjektet var bevisst. Alle aktuelle deltakere ble tatt inn til et ca 1,5 times langt intervju, der holdninger og erfaringer ble vurdert. Gruppen ble satt sammen ut fra en vurdering av om det var mulig å få til et godt samspill i gruppen og for at de skulle kunne representere ulike erfaringer og livssituasjoner. Denne utvelgelsen var det kurslederne i samarbeid med fengselets sosialkonsulent som sto for.

Jeg skal siden komme tilbake til at dette etter min mening har hatt stor betydning for hvordan prosjektet har fungert.

Hvordan har kurset fungert?

Jeg har som nevnt foran, flere datasett som utgangspunkt for våre analyser. I dette kapitlet skal jeg presentere en del av disse dataene og si noe om hvordan jeg tolker de resultatene jeg ser. For oversiktens skyld, grupperer jeg dataene i fire ulike tema:

- Kurset
- Barna
- Familien
- Selvinnsikt

Kurset

Det første utkastet til kursmal som vi fra høgskolen fikk se, var i stor grad fokusert på instruksjoner til kursleder om hva vedkommende skulle formidle til deltakerne. Dette resulterte at høgskolen utarbeidet et notat der det ble anbefalt at Bastøy la opp til å lage et program bygget på prinsippene fra gruppemetodikk (Heap 1995). Programmet fjernet seg derfor en del fra det utgangspunktet man hadde i Polmont Prison. Mens man i Polmont Prison først og fremst rettet seg mot unge fedre som både hadde liten erfaring med å fungere som far og gjerne dårlige forbilder fra egen oppvekst, så ble man opptatt av å finne deltakere med ulik erfaring på Bastøy. Fokus ble dermed endret fra Polmont sin formidling av kunnskap, til en modell der deltakerne i større grad skulle utveksle erfaringer og være hverandres støttespillere. Dette fikk konsekvenser for rekruttering av deltakere til kurset og Bastøy la stor vekt på å finne en gruppesammensetning som kunne fungere.

Mens deltakerne i det svenske programmet (Hedin 2000) hadde lærebøker de skulle arbeide seg gjennom i løpet av programmet, så hadde man på Bastøy ingen læremidler. En del kunnskapsstoff ble riktignok formidlet fra kursledernes side, men dette fungerte mer som utgangspunkt for utveksling av erfaringer og synspunkter fra deltakernes side, enn som klassisk formidling av kunnskap fra lærer til elev.

Tilbakemeldingene fra deltakerne tyder på at dette opplegget fungerte bra for denne gruppen. I kursevalueringen fordeler deltakerne sine tilbakemeldinger på følgende måte:

Tabell 1

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:

Det ble for mye teori

	Antall
Vet ikke	
Helt enig	
Enig	
Passe	1
Uenig	4
Helt uenig	1

Denne tabellen viser at man i hovedsak har funnet en tilfredsstillende balansegang mellom teori og diskusjon.

To av temaene som ble tatt opp, ble likevel kritisert som lite vellykket av deltakerne. Det ene er en dag der de fikk en ekstern ”foreleser” som dessverre gjorde akkurat det - foreleste. Både deltakere og kursledelsen er enige om at det som ble formidlet var interessant og viktig, men at denne fremstillingsformen ikke passet. Dette understreker etter min mening hvordan kursgjennomføringen ellers har vært bygget på en gjensidig tilpasning mellom kurslederne og deltakerne.

En annen kursdag fungerte også dårlig. Da ble det lagt opp til et rollespill. Kurslederne mener selv at årsaken til dette var uklare instruksjoner fra dem. Det er en mulig forklaring. Jeg vil likevel trekke frem noen andre.

Den første er at det ikke fungerte fordi dette var en form som ikke passet til denne deltakergruppen. Det å gjennomføre et rollespill krever deltakere som tør bruke denne formen. Det er det ikke sikkert at man hadde i denne situasjonen, selv om andre uttalelser tyder på at deltakerne etter hvert ble nokså trygge på hverandre.

Den andre forklaringen knytter seg til kursledernes kompetanse. Fra NFER's undersøkelse vet vi at alle der hadde utdanning eller erfaring fra oppsetting av skuespill, for eksempel i forbindelse med amatørrevyer. Kanskje har kurslederne i denne konkrete situasjon møtt en situasjon der de ikke hadde tilstrekkelig kompetanse i utgangspunktet.

Hva som er svaret vet jeg ikke, men det vil ikke overraske meg om alle de forklaringene som er presentert, er riktige i større eller mindre grad.

De tilbakemeldingene jeg har fått, tyder på at den kritikken som kommer frem i liten grad knyttes til kursledernes innsats. Evalueringen av kursledernes innsats gir følgende fordeling:

Tabell 2

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:	
Instruktørene presenterer programinnholdet på en klar og god måte	
	Antall
Vet ikke	
Helt enig	6
Enig	
Passe	
Uenig	
Helt uenig	

Tabell 3

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:

Instruktørene var inspirerende	
	Antall
Vet ikke	
Helt enig	6
Enig	
Passe	
Uenig	
Helt uenig	

Det er tydelig at de positive tilbakemeldingene deltakerne har gitt på kurset har en sammenheng med hvordan de har opplevd instruktørene. Dette understrekes av uttalelsene i intervjuene:

”Undervisningen?

Det har vært bra, det har vært dialog hele tiden.

I og med at dette har vært første gangen så har vi hatt et par undervisningstimer som vi har fått veldig lite utbytte av. Da har det vært veldig lett å kunne si at ”dette her følte jeg at kanskje ikke var så bra” og så har vi fått veldig gode tilbakemeldinger på at de sier at det er bra at vi sier ifra. Det har blitt en veldig god dialog og da blir du litt mer engasjert og får fulgt litt mer med. ”

”X og Y (kurslederne) var en av gutta – det betyr at du kan prate fritt. De er ikke en sånn betjent.....altså .... Du føler ikke at de er noe over deg. De ble en del av gruppa. ”

”Undervisningen ble lagt opp veldig uformelt, det gjorde at det ble veldig bra. Det ble veldig mye dialog og .. jeg følte at vi er ikke i et klasserom der man driver undervisning. Mye mer dialog – dagen blir det jeg skaper. Det er litt avhengig av gruppa følte jeg, og det var veldig bra. Det ble en slags aktivitet som ble styrt av gruppa, hvor lederne holdt en veldig fin balansegang i forhold til å ikke slippe fokus for langt utenfor emnet. ”

”Nært samarbeid mellom kursdeltakerne og kurslederne – vi jeg har liksom bygd veien mens vi har gått den. ”

Disse dataene viser at forholdet til kurslederne har vært veldig godt. Før kurset startet opp var det en diskusjon om hvordan kurslederne skulle betegnes. Bastøy valgte da å bruke den betegnelsen som er vanlig i andre slike programmer; instruktør. Fra høgskolen fikk de råd om å bruke prosessleder, ut fra ønsket om å fremme mest mulig dialog. Jeg registrerer derfor at ingen av deltakerne bruker betegnelsen instruktør. De kalles kursledere eller man bruker fornavnene deres.

Kurslederne har både fått til den dialogen som jeg tror er nødvendig på et slikt kurs, og samtidig vært tydelig på hvem som har vært ledere. Dette er en vanskelig balansegang som de åpenbart har klart.

Konsekvensen av dette er at de innsatte får andre holdninger til fengselet og til de ansatte enn de hadde tidligere. Dette er også noe Hedin (2000) rapporterer fra Sverige. De innsatte opplever både at de ansatte er som jeg siterte i ett av intervjuene foran ”en av gutta”, og at de faktisk vil de innsatte noe godt. Jeg tror dette skaper et helt nytt perspektiv på rehabilitering i kriminalomsorgen og skal derfor komme tilbake til en mer utførlig diskusjon om dette i neste kapitel.

Konsekvensen av at man valgte å sette sammen en deltakergruppe med så ulike bakgrunn som det er blitt gjort, er at ikke alle deltakerne lærte så mye nytt.

Følgende spørsmål viser dette tydelig.

Tabell 4

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:	
Innholdet i programmet som ble presentert er kjent fra før	
	Antall
Vet ikke	
Helt enig	
Enig	2
Passe	2
Uenig	2
Helt uenig	

Dette kommer også frem i intervjuene og jeg kan trekke frem følgende:

”Deler av kurset inneholdt temaer som jeg kjenner fra min utdanning fra tidligere. Samtidig så synes jeg de hadde plukket ut de riktige elementene av disse temaene. Det er dessuten ting som aldri kan gjentas nok. For kommunikasjon og misforståelser.... Kommunikasjon blir man aldri god nok på.”

Dette underbygger igjen at dette har ikke vært et ensidig opplæringsprogram. Noen av deltakerne hadde god innsikt fra før og har slik sett ikke lært noe nytt. De har åpenbart likevel vært viktig for kurset fordi de både har kunnet formidle sine kunnskaper og sine erfaringer videre til de andre deltakerne. Erfaringer fra helsevesenet viser at rutinerne pasienter ofte har større legitimitet som informanter og veiledere enn helsepersonellet selv (Album 1997). Selv om kurslederne i dette prosjektet var fedre selv og tydelig fikk respekt fra deltakerne, så tyder flere av intervjuene at de erfaringene som de rutinerne har kunnet formidle har hatt stor innvirkning på de urutinerne fedrene.

Den pedagogiske modellen kurslederne har benyttet i dette studiet kjennetegnes først og fremst av dialog.

Pedagogisk litteratur skiller gjerne mellom to ytterpunkter for pedagogiske tilnærminger. Begrepsbruken er forskjellig fra forfatter til forfatter (se for eksempel Birkemo 1999, Ramsden 1992 og Freire 1997). En måte å beskrive disse ytterpunktene er kommunikasjonsformene. Den ene modellen bygger på dialog, mens den andre bygger på monolog. Til grunn for monologmodellen ligger tanken om at kunnskap er noe som overføres fra lærer til elev. Dialogmodellen legger derimot til grunn at elever selv representerer en omfattende kunnskap og erfaring og at kompetanse derfor utvikles i et samarbeid mellom lærer og elev, og elever i mellom.

I ordinær skole synes det i dag enighet om at det mest effektive er en viss blanding av disse pedagogiske tilnærmingene (Birkemo 1999, Pettersen 1997). Det er behov for en viss formidling av kunnskap fra lærer til elev, men det er også viktig å utnytte den kompetansen som finnes i elevgruppen.

I dette tilfellet handler det ikke om ordinære skolelever, men om voksne mennesker med omfattende erfaring, også om de temaene som kurset fokuserte på. Selv om det også i denne sammenhengen er et element av oppdragelse (slik Dale 1989, beskriver monologmodellen), så har det ikke vært sentralt i dette kurset. Fokus har i større grad vært å legge vekt på bevisstgjøring og forståelse. Kurslederne har hatt noen emner der de har prøvd å formidle ren kunnskap, men dette har likevel vært som utgangspunkt for videre diskusjoner i

deltakergruppen. Deltakerne har for eksempel fått presentert og lært hvordan man lager et nettverkskart. Denne kunnskapen har ikke vært et mål i seg selv, men derimot et middel til å kunne analysere sine egne nettverk med sikte på større innsikt og forståelse.

Grunnlaget for denne pedagogiske tilnærmingen er en oppfatning av kursdeltakerne som ressurser. Freire (1997) går så langt som å si at dette handler om menneskesyn. I dette tilfellet kan det ikke være tvil om at deltakerne har opplevd at de er blitt møtt på en annen måte enn som ”fanger”. Deltakernes egne erfaringer og synspunkter har vært en sentral del av kurset. For deltakerne innebærer det at de føler at de har blitt møtt med respekt fra både de andre deltakerne og fra kurslederne. Det interessante er at dette også har bidratt til gjensidighet. Det at kurslederne har møtt dem med respekt, gjør at deltakerne også har fått større respekt for kurslederne.

Det er derfor grunn til å tro at den pedagogiske tilnærmingen, med vekt på dialog og respekt for deltakerne, har vært sentral for de resultatene som kurset har ført til.

Barna

Et sentralt poeng med dette kurset, var at det skulle bidra til at deltakerne kunne ta seg bedre av barna sine. Jeg har ikke, og kommer heller ikke, til å samle inn data fra deltakernes familier. Likevel mener jeg at jeg på bakgrunn av de dataene som er samlet inn, også kan si noe om hvordan kurset har virket inn på forholdet til barna.

Rapporten ”de skjulte straffede” (Egge 2004) fastslår at barn lider når en av foreldrene sitter i fengsel. Vanskelige oppvekstforhold er en risikofaktor i forhold både til fremtidig sosialhjelpsbehov, rusmisbruk og kriminalitet (Clausen 1996). Det er derfor trolig en god forebyggingsstrategi å bedre oppvekstforholdene til barn med foreldre i fengsel. Man kan selvfølgelig stille spørsmål ved om det er en hensiktsmessig strategi å gå omveien om den innsatte for å støtte barna. Svaret på dette er selvfølgelig at det ikke er et spørsmål om enten eller, men om både og.

Ser jeg først på utsagnene som deltakerne skulle vurdere grad av enighet med før og etter kurset, vil jeg trekke frem to av utsagnene. (Deltakerne skulle krysse av grad av enighet med utsagnene, på en skala fra 1 – 10)

Tabell 5

Jeg vet ikke hvordan jeg skal snakke med barn

		Før kurset	Etter kurset
Ikke enig	1	3	4
	2		
	3		
	4		
	5	1	
	6		
	7	1	1
	8		
	9		
helt enig	10		

Tabell 6

Barn trenger en ørefik i blant

		Før kurset	Etter kurset
Ikke enig	1	4	5
	2		
	3		
	4	1	
	5		
	6		
	7		
	8		
	9		
helt enig	10		

Det ene spørsmålet knytter seg til kunnskap, det andre til holdninger. Det vi ser er at flertallet av de innsatte hadde den aktuelle kunnskapen på forhånd. En av deltakerne er fortsatt usikker på hvordan han skal snakke med barn, men det skyldes spesielle forhold. Den andre som manglet kunnskap, har gjennom kurset fått dette. Det er også bare en av deltakerne som hadde, hva jeg vil kalle dårlige holdninger, til å gi barn en ørefik. Denne personen har endret sin holdning i løpet av kurset. Disse to tabellene gir en indikasjon på hvordan gruppen har fungert. Allerede i utgangspunktet var det ressurser i gruppen og det er i disse eksemplene bare en av fem som har endret seg. Det synes som om det i stor grad er deltakerne som selv har påvirket hverandre, ikke kurslederne som har formidlet ny kunnskap til alle. Man kan da diskutere om det er nødvendig med et slikt kurs hvis mange av deltakerne likevel har den aktuelle innsikten på forhånd. Før jeg tar stilling til et slikt spørsmål skal jeg understreke at spørsmålene i undersøkelsen bare handler om utvalgte deler av kursinnholdet.

Ser vi på et mer generelt spørsmål, så får vi dette resultatet.

Tabell 7

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:

Kurset kan bidra til å øke bevisstheten omkring barnas behov	
Vet ikke	
Helt enig	6
Enig	
Passe	
Uenig	
Helt uenig	

Slik spørsmålet er utformet sier det ikke noe om hos hvem kurset kan bidra til å øke bevisstheten omkring barnas behov. Det kan derfor oppfattes som om man snakker om de andre, ikke seg selv.

Likevel kan jeg trekke frem en av uttalelsene som kom frem i intervjuene:

”Jeg hadde ingen erfaring fra før så jeg har jo fått enormt utbytte av kurset, synes jeg selv, altså med tanke på .....kommunikasjon med barn, hvordan jeg

kan håndtere barn, altså bare det å ha et nakent spedbarn foran meg,... for meg er ikke det naturlig. I den situasjonen som jeg er i nå så hører jeg jo veldig mye negativt om sånne ting, og da får du gjerne et anspent forhold til det og da er det veldig greit å få bekreftet hva som er naturlig og hva som ikke er.”

Noen av deltakerne har derfor fått en reell kunnskapsløft og på noen områder er det åpenbart at dette også gjelder for alle deltakerne. Likevel sitter jeg igjen med et inntrykk av at kunnskapsformidling ikke er det mest typiske resultatet ved dette kurset.

De dataene som jeg har presentert foran viser at en av deltakerne har endret holdning til vold mot barn. Hvis dette følges opp med tilsvarende handling, så er dette en viktig konsekvens. Dersom et slikt kurs kan bidra til redusert vold mot barn, så bør dette i seg selv være en viktig suksessfaktor. I dette tilfelle er det på grunnlag av de dataene jeg har fått grunn til å tro at kurset har bidratt til en slik reduksjon. Voldsproblematikk var et viktig element i kurset og deltakerne engasjerte seg sterkt i forhold til dette temaet.

Det omfattende svenske prosjektet var for en stor del begrunnet ut fra barns rettigheter, blant annet slik de er fastsatt i FN's barnekonvensjon. Denne barnekonvensjonen ble fra 1. oktober 2003 en del av det norske lovverket. Slik dette kurset var lagt opp, var det også tiltak rettet direkte mot barna. Både norske (Egge 2004) og svenske (Hedin 2000) undersøkelser viser at fengsel er en belastning for barna, uansett hvor gode fedre de innsatte er. Positive virkninger for barna er ikke ensidig knyttet til at pappa er en god far. De samlingene deltakerne hadde sammen med sine familier var blant annet begrunnet med at deltakerne skulle skaffe seg kompetanse i å planlegge og tilrettelegge slike tiltak. Tilbakemeldinger tyder på at noen av fedrene lærte mye av dette, mens andre allerede hadde en del erfaring. For barna var disse tiltakene trolig viktige, uansett hvor stor læringsgevinst det var for deltakerne.

Slik jeg oppfattet det, så var utgangspunktet for dette kurset, et ønske om å lage et program som skulle bidra til kriminalitetsforebygging blant deltakernes barn. Tanken var opprinnelig å rette kurset inn mot urutinerte fedre. Gjennom kurset skulle så de innsatte fedrene få muligheter for å utvikle en god farsrolle både under soning og etter endt soning. På denne måten skulle man bedre barnas levekår og forebygge kriminalitet.

På mange måter kan jeg si at Bastøy allerede i utvelging av deltakerne, fjernet seg fra denne opprinnelige målsettingen. Deltakerne er i større grad rekruttert ut fra et mål om å lage en gruppe som kunne fungere godt. Jeg skal siden komme tilbake til at man åpenbart har nådd dette målet. Denne måten å sette sammen deltakergruppen på, har gitt en helt annen målgruppe enn det de for eksempel

hadde i Polmont Prison, men ikke spesielt annerledes enn de gruppene de hatt i Sverige. I dette tilfellet har to av deltakerne 5 barn hver, bortsett fra en har de alle erfaring med farsrollen. Deltakerne synes heller ikke å representere spesielt dårlige levekår. 2 av de innsatte var for eksempel dømt for økonomisk kriminalitet.

Jeg har selvfølgelig ingen data på hvordan dette kurset har virket inn på fremtidige velferdsproblemer for barna og om det har virket forebyggende inn på en fremtidig kriminell løpebane. Undersøkelser om sammenhengen mellom levekår i oppveksten og kriminalitet (Skardhamar 2002, Nilsson 2002, Friestad og Skog Hansen 2004) viser at det er særlig der det er flere oppvekstproblemer som dårlig økonomi, rusproblemer og vold, i tillegg til kriminalitet, at kriminaliteten ”går i arv”. Det at far eller mor har sittet i fengsel, er alene ikke en særlig stor risikofaktor for kriminalitet hos barna. Det er når denne kriminaliteten blir en del av en større samling dårlige levekår at den statistiske risikoen blir tydelig. Det er da ikke nok å fokusere på en dårlig levekårsfaktor og å gjøre noe med den. Dersom forebygging skal virke, må den bestå av tiltak rettet inn mot alle (eller i alle fall de fleste) av de dårlige levekårindikatorerne. Et slikt kurs som dette kan derfor bare fremstå som en funksjonell forebyggingsstrategi, dersom det er en del av et større helhetlig tilbud rettet inn mot barna til deltakerne. I dette tilfellet synes det heller ikke å være behov for et slikt omfattende tilbud til de aktuelle barna.

Deltakerne på dette kurset, rapporterer i alle fall selv, at familiene deres i liten grad har slik opphopning av dårlige levekår som bidrar til statistisk risiko for fremtidig kriminalitet. Hvis dette er riktig, så kan det være grunn til å stille spørsmål om deltakerne på dette kurset faktisk hadde behov for et slikt kurs.

Så lenge dette kurset ser ut til å være et enkeltstående tiltak overfor barna, og ikke en del av en mer omfattende strategi, så synes den kriminalitetsforebyggende virkningen å være svært begrenset.

Selv om kurset trolig i liten grad virker inn på en fremtidig kriminalitet hos deltakernes barn, så har kurset likevel hatt andre positive virkninger overfor barna.

Grambo (2000) viser i sin undersøkelse at forholdet til barna også kan bli bedre dersom far kommer i fengsel. Blant annet kan det for barna være en fordel at far befinner seg på en fast plass og at han er rusfri. Slike eksempler har jeg ikke i vårt materiale. I hovedsak ga deltakerne uttrykk for at de hadde gode relasjoner til sine barn.

Fra tidligere undersøkelser (Egge 2004, Hedin 2000) vet vi at et av de største problemene til barna var redsel og utrygghet for hvordan pappa hadde det i fengsel (en del amerikanske kriminalserier på TV gjør vel ikke dette lettere). De to samlingene deltakerne har hatt med sine familier er selvfølgelig aktiviteter som bare kan gjennomføres i et åpent fengsel. Tilbakemeldingene både fra samlingen på Bastøy og turen til fjells er positive. Deltakernes familier møtte her aktiviteter som i større grad hadde preg av ferieopphold enn vanlig fengsel. Jeg har vanskelig for å forstå annet enn at å oppleve Bastøy på den måten som barna har fått gjøre i forhold til dette kurset, må bidra til en trygghet om at der har pappa det godt.

God kontakt med pappa og opplevelse av at pappa har det bra under soningen, reduserer belastningen på barna (Hedin 2000). Det er også viktig at kontaktene mellom far og barn gjennomføres på en positiv måte for barna. I lukkede fengsler der man har strenge rammer for hvordan kontakten skal foregå, kan dette skape vansker og bidra til at barna heller får forsterket sine bekymringer enn redusert dem (Grambo 2000).

De to samlingene som ble arrangert i forbindelse med dette kurset, var altså organisert av deltakerne selv. Deltakerne la stor vekt på å presentere det de selv opplevde som positivt ved Bastøy. Barna møtte dermed det mest positive bildet pappa kunne finne – ikke et bilde begrenset av strenge sikkerhetsbestemmelser på en lukket avdeling. De mulighetene man har, knyttet til natur og dyrehold på Bastøy, ble utnyttet fullt ut. Selv om det bildet som ble gitt kanskje ikke var helt realistisk, og at noen kan sitte igjen med feilaktige inntrykket at det å være i fengsel, er omtrent det samme som en sommerferie på landet, så har barna fått et bilde som gir trygghet for at pappa har det bra.

Jeg har fått tilbakemeldinger om at barna etter den første familiesamlingen, har gitt uttrykk for at det var godt å treffe barn av andre innsatte. Vi vet også at barn av innsatte savner noen å snakke med som forstår deres situasjon (Egge 2004).

Det å ha en pappa i fengsel er både uvanlig og noe som man helst ikke snakker høyt om. Barn har derfor sjelden noen å snakke med som har erfaring og kjennskap til hvordan det er å ha en far i fengsel. Vi vet at også syke og funksjonshemmede preges av usikkerhet i forhold til den situasjonen de er kommet opp i. Det er derfor opprettet et system med likemenn (Olsen 1998). Staten har finansiert en ordning der de funksjonshemmedes organisasjoner organiserer likemannsarbeid for sine grupper. Denne ordningen går ut på at personer med erfaring fra en gitt sykdom eller funksjonshemning stiller opp som veileder og diskusjonspartner for andre med samme bakgrunn som trenger noen å snakke med. Evaluering av denne ordningen (Olsen 1998) viser at den hjelper godt de som plages med usikkerhet.

Barn av innsatte har ikke noen slik likemannsordning. De familiesamlingene som ble arrangert i forbindelse med kurset, har likevel gitt disse barna en mulighet for å få noen å snakke med som har samme erfaring. Her foreligger det trolig et behov som det er vanskelig å dekke fullt ut, men tilbakemeldinger tyder på at den begrensede kontakten som man fikk til, er blitt opplevd som positivt av barna.

Et annet poeng fra Egge (2004) og Hedin (2000) sine rapporter er at for mange av barna er det dobbelt opp av endringer, først skal de akseptere og bli vant til at Pappa ikke er der, dernest skal de på nytt etablere kontakt med pappa ved hjemkomst. En god kontakt mellom far og barn underveis gjennom hele soningen, vil kunne motvirke begge disse problemene.

Slik sett mener jeg at kurset åpenbart har påvirket barnas situasjon positivt. Når det gjelder barna er det derfor min konklusjon at kurset har gitt positive resultater for dem, selv om det kanskje ikke var de resultatene man hadde planlagt.

For en av deltakerne er bildet av at kurset bare i begrenset grad har medført ny tilnærming til barna, helt feil. En av deltakerne i kurset var fremmedkulturell. Han var riktignok norsk statsborger og født i Norge, men hans foreldre var opprinnelig fra Pakistan. Han var en aktiv deltaker i kurset, men var ferdig med soningen da jeg intervjuet deltakerne. En av de andre deltakerne reflekterte likevel over de erfaringene dette hadde gitt dem:

Vi hadde en deltaker på kurset med pakistansk opprinnelse..... vi pratet mye sammen under kurset.... Faren hans hadde bodd her i mer enn 20 år, han selv er født og oppvokst her. Likevel i hans miljø at konene tar seg av barneoppdragelsen, konene handler, konene er hjemme, og far jobber døgnet rundt. Det er den pakistanske livsformen. Faren hans bestemmer og faren setter grenser. Sånne holdninger har han. Han har bodd her i mer enn 20 år og sitter på de holdningene ennå. Han fatter ikke og begriper, i alle fall gjorde han ikke det før kurset, at for sønnen hans er det viktig at han er med på fotballbanen, det er viktig at han er med dem i svømmehallen, det er viktig at er med dem å gå tur og prater med dem. Det er viktig at er med og leiker, og sykler og gjør ting med ungene sine. Det hadde ikke han peiling på. Han har barn i førskolealder og det var først her på kurset at han lærte de tingene jeg sa. Hadde jeg visst at jeg betydde så mye for ungene mine, så er det ikke sikkert at jeg hadde vært her i det hele tatt sa han. Og det gjelder mange av mine kamerater. Det var sjokkerende. Så han skulle virkelig begynne å prioritere annerledes. – Dette var et sterkt bekjentskap, så vi hadde mange samtaler og pratet mye sammen etter

samlingene. Jeg fortalte om hvordan vi hadde hjemme og hvordan det var å være med gutten min på trening. Jeg fortalte om hvordan vi gjorde det.”

I ettertid har jeg fått tilbakemelding om at denne deltakeren nå er tilbake i jobb, der han nå jobber andre skift enn tidligere, angivelig for å få bedre tid til sin familie. I så fall er dette en klar dokumentasjon på at kurset faktisk har bidratt til endret atferd hos deltakere.

Familien

Et annet tema som har vært sentralt i kurset er forholdet til familien. Selv om flere av deltakerne understreker at de mener at de alltid har hatt et godt forhold til familien sin, så synes det som om det har vært potensial for forbedringer.

Hvis vi først ser nærmere på hvordan deltakerne svarer på spørsmålene som de fikk både før og etter kurset kan jeg trekke frem følgende eksempel:

Tabell 8

Jeg har god oversikt over familieforholdene mine			
		Før kurset	Etter kurset
Ikke enig	1		
	2		
	3		
	4		
	5	1	
	6	2	
	7	1	1
	8		2
	9		1
helt enig	10	1	1

Vi ser her at det har vært en utvikling der oversikten over familieforholdene er blitt bedre. I denne sammenhengen synes det som om bruk av familiekart har vært et viktig hjelpemiddel. Deltakerne vurderer dette derfor på følgende måte:

Tabell 9

Nedenfor finner du temaer som vi har vært igjennom. Hvor anvendelig har disse vært for deg? Velg det tallet på skalaen som gir best uttrykk for din personlige mening, og skriv det ved siden av hvert tema

Familiekartet	
	Antall
Vet ikke	
Bortkastet tid	
Litt anvendelig	3
Passe anvendelig	
Anvendelig	3
Meget anvendelig	

Dette underbygges av intervjuene, der jeg for eksempel kan trekke frem følgende utsagn:

Tenker du noe annerledes om familien?

”Ja, det gjør jeg. Jeg ha tenkt mye mer på verdien av familieband både til mine foreldre og til samboer og min datter og sånn. Jeg er blitt mye mer bevisst på hvor verdifullt det er å ha gode familierelasjoner. ”

”Jeg har vært pappa i mange år, men likevel var det elementer der som satt ..... det at du handler, eller i alle fall blir dømt for en handling som gjør at du havner i fengsel, når du da i et fengsel får satt fokus på konsekvensene både hvem du rammer i forhold til den handlingen og konsekvensene for de nærmeste. Når du navngir og setter fokus på hver enkelt person i det familiekartet og hvordan det rammer de andre... det at en er borte... det var virkelig stikkende. Selv om du var klar over det da ble satt inn, at dette her får konsekvenser.... Du setter fingeren på en del ting her som går rett i hjertet, i hvert fall for meg. Det var vel det sterkeste sånn sett.”

”Positiv kontakt med samboer og barn, annerledes, du ser ting på en annen måte. Mer oppmerksom på barneoppdragelse og sånne ting. Litt mer opptatt av hvor viktig det er å ta vare på barn og følge dem opp. ”

”Det er ikke så annerledes med barnet – der har jeg i grunn alltid vært flink. Det er nok i forhold til samboeren kurset har betydd mest. Jeg har fått større forståelse for henne, det er ganske mye jobb for henne å være hjemme nå å passe på et helt hus og en liten unge. Jeg lytter litt mer til henne når jeg prater, også i telefonen. Lar henne få prate. ”

”Det har virket inn på min kommunikasjon med min kone. Det merker jeg.... Jeg mener jeg er blitt mer bevisst på å sette fokus på hennes problemer. Det tror jeg hjelper. Det at jeg sitter her er egentlig ikke noe problem, jeg har det flott her. Problemene er hjemme, det er hun som får straffen, for at jeg sitter her. ”

Det grunnleggende problemet for familien, er at pappa er i fengsel. Dette kurset har, i alle fall i forhold til denne soningen, ikke noen innvirkning på det problemet. Likevel er det visse endringer også umiddelbart. Et sentralt eksempel er kommunikasjon med familien.

I forhold til dette gir deltakerne følgende tilbakemelding:

Tabell 10

Vennligst ta stilling til følgende påstander og velg det tallet som passer:	
Kurset har bidratt til at kommunikasjonen med familien har blitt bedre	
	Antall
Vet ikke	
Helt enig	5
Enig	
Passe	1
Uenig	
Helt uenig	

Dette underbygges i intervjuene og vi kan hente frem følgende uttalelse:

”Veldig bra kurs – særlig fokus på kommunikasjon – og at man får til slike turer som vi har hatt, og har hatt barn og mamma her. Kommunikasjonen har tidligere ikke vært så bra, den har blitt mye bedre.”

På mange måter synes jeg her å være ved en av kjernene i kurset. Fokus er blitt satt på familien like mye som barna spesielt. Dette handler mer om ”de der ute” og ”jeg her inne”. Kurset har åpenbart bidratt til at fokus på ”de der ute” er økt og at forståelsen av hvilke problemer deres kriminalitet har medført for familien er blitt større.

Det er åpenbart en konsekvens av dette kurset som er mer tydelig enn noe andre. Kurset har bidratt til at kursdeltakerne, etter egen vurdering, har fått til en bedre kommunikasjon med sin ektefelle/samboer. Grunnlaget for dette er ikke bare en bedre kommunikasjonsteknikk, men åpenbart i like stor grad, endret holdning til ektefelle/samboers situasjon. Forståelsen for at familien straffes i like stor grad som den innsatte, preger de tilbakemeldingene jeg har fått fra deltakerne. Den som først og fremst får ansvaret for å løse de problemene som kriminaliteten skaper, er ektefelle/samboer. At deltakerne har fått en annen forståelse for de problemene som ektefelle/samboer sliter med, gjør både at de lytter mer til de problemene som beskrives og at de deltar mer aktivt i å prøve å finne løsninger. Det er åpenbart at, i alle fall de innsatte, mener at det her er skjedd fundamentale endringer.

Slik denne evalueringen har vært gjennomført, har jeg ikke noen data på hva ektefeller/samboere mener. Jeg legger likevel til grunn at kommunikasjon er en tosidig prosess (Kaufmann & Kaufmann 2002). Det er derfor grunn til å tro at det i hovedsak vil være slik at når den ene parten opplever at kommunikasjonen blir bedret, så vil dette være opplevelsen også til den andre parten.

Nettverk er viktig for de fleste (Hareide 1991, Fyrand 1995). For mange er familien det viktigste nettverket. Nettverk er viktige, men kvaliteten på alle nettverk er ikke like gode. I sosialt arbeid er ulike former for nettverksarbeid en sentral strategi for å løse sosiale problemer (Bastøe & Dahl 1993). I kriminalomsorgen er det også dokumentert at bruk av nettverksterapi overfor kriminelle, selv i begrenset omfang, bidrar til å redusere fremtidig kriminalitet (Hedin 2000).

Et familienettverk av god kvalitet er derfor viktig for alle innsatte. Den grunnleggende prosessen i et nettverk er kommunikasjon (Fyrand 1995). Dette kurset synes i forhold til nettverk å ha bidratt til tre vesentlige resultater.

De innsatte synes i stor grad å ha fått bedre oversikt over sitt eget nettverk og hvordan dette fungerer, eller ikke fungerer. En tilbakemelding som til stadighet trekkes frem, er at deltakerne i større grad forstår andre, blant annet sine egne foreldre bedre. Denne innsikten har ført til at flere av de innsatte er blitt opptatt av å styrke kontakten med andre familiemedlemmer. Til tross for at deltakerne

sitter i fengsel, er det tilbakemeldinger på at noen av deltakerne har bedret kontakten med flere sentrale familiemedlemmer.

Et annet poeng som også synes å være felles for de fleste av deltakerne, er at de ser sin egen plass i dette nettverket tydeligere enn tidligere. Det fører blant annet til at de i større grad enn tidligere ser hvordan deres egen atferd har virkning for andre familiemedlemmer. Virkningen av dette er igjen en større forståelse av at deres kriminalitet har betydning for andre enn dem selv.

Jeg mener derfor at de dataene jeg har underbygger en konklusjon om at kurset har medført at deltakerne er blitt mer opptatt av sitt nettverk, særlig familien, og at de i større grad ser hvilken rolle og forpliktelser de har i et slikt nettverk. Dette har videre bidratt til bedre kontakt, særlig i forhold til ektefelle/samboer.

Om seg selv

Et element ved dette kurset synes å være mulighetene for selvransakelse hos deltakerne. Det synes som om kurset har gitt deltakerne et annet selvbilde enn de hadde på forhånd. Jeg skal trekke frem noen eksempler på dette.

Vi begynner med noen av de spørsmålene deltakerne svarte på både før og etter kurset.

Tabell 11

Jeg blir ofte misforstått når jeg snakker med andre			
		Før kurset	Etter kurset
Ikke enig	1		
	2	4	
	3	1	2
	4		
	5		
	6		1
	7		
	8		2
	9		
helt enig	10		

En måte å tolke denne tabellen på er å si at den viser at kurset har bidratt til at deltakerne har blitt dårligere til å kommunisere. Dette er en forklaring som heldigvis ikke stemmer med de andre dataene jeg har. En mer realistisk tolkning er derfor at deltakerne har fått bedre selvinnsikt. I praksis har de forstått at en del reaksjoner fra andre tyder på at de er blitt misforstått, ikke at andre vil dem noe vondt.

Tabell 12

Når jeg blir sint, går jeg min vei			
		Før kurset	Etter kurset
Ikke enig	1	1	2
	2	4	1
	3		
	4		
	5		
	6		
	7		1
	8		1
	9		
helt enig	10		

Det er to mulige tolkninger av denne tabellen, det ene er at deltakerne har endret oppfatning av sitt eget handlingsmønster, det andre er at de faktisk har endret handlingsmønstre. For meg er det likevel en indikasjon på at deltakerne er blitt mindre konfronterende. Hvis de har endret atferd så kan tabellen oppfattes slik at de nå i større grad trekker seg tilbake i stedet for å gå inn i en konfrontasjon. Hvis de bare har endret oppfatning av seg selv, så går det an å tolke dette som at de er blitt mer bevisst muligheten for å trekke seg tilbake i stedet for å gå inn i en konfrontasjon.

Dataene indikerer at deltakerne har endret sin oppfatning av seg selv. Noen av deltakerne er ikke lengre like sikker på at alle forstår dem, eller at de aldri trekker seg fra konflikter. Dette kan oppfattes som om noen har endret atferd. På bakgrunn av intervjuene og på samtaler med deltakerne ellers, er jeg ikke sikker på at dette er forklaringen. Grambo (2000) peker på hvordan den klassiske mannsrollen er den sentrale i fengslene. De innsatte ønsker å fremstå som tøffe

menn og svarer i tråd med dette bildet. Det synes som om fokus på barn og foreldrerollen har ført til at de innsatte i større grad har akseptert for seg selv at de også har en ”myk side” og at de derfor kan innrømme at de ikke alltid er like tøffe som den mannlige fengselsrollen skaper forventninger om. Dette er også resultater som Hedin (2000) finner i Sverige.

En sentral virkning av dette kurset kan knyttes til deltakernes oppfatning av seg selv og sin livsførsel. Begrepet ”egoisme” brukes flittig både i intervjuer og i de andre sammenhengene jeg møtte deltakerne. Det synes å være stor grad av enighet om at den kriminelle aktiviteten deltakerne har drevet med, i stor grad bygger på egoisme. Hvis deltakerne hadde vært mindre egoistiske, ville de ikke ha utsatt familien for den belastningen det er å ha en kriminell far i fengsel. Slik sett kan det tyde på at dette kurset er med på å forebygge fremtidig kriminalitet blant deltakerne.

Når det gjelder et mer generelt perspektiv så gir deltakerne følgende score til denne delen av kurset:

Tabell 13

Nedenfor finner du temaer som vi har vært igjennom. Hvor anvendelig har disse vært for deg? Velg det tallet på skalaen som gir best uttrykk for din personlige mening, og skriv det ved siden av hvert tema

Hvem er jeg	
	Antall
Vet ikke	
Bortkastet tid	
Litt anvendelig	
Passe anvendelig	1
Anvendelig	3
Meget anvendelig	2

Dette følges også opp med en del av uttalelsene fra intervjuene:

”Jeg har fått mer dårlig samvittighet, det merket jeg fra en av de første dagene,...at jeg fikk veldig mye mer dårlig samvittighet

Overfor hvem?

Nå har jeg ikke barn fra før, men den måten jeg har levd på før har vært veldig egoistisk. Jeg har ikke tenkt noe særlig over mine foreldre, tenkt noe særlig over noen ting. Det har kun handlet om meg selv. Det har jeg blitt veldig opplyst her om at livet faktisk omhandler flere personer .... enn meg selv. Det gjelder spesielt familien som kanskje har det enda tyngre enn jeg som er her. Det er sånn som man egentlig aldri klarer å sette fokus på selv. ”

”Jeg har nok endret kurs i forhold til hva som er viktig eller ikke viktig i livet.

Familien er blitt mye viktigere for meg.....,selv om den har vært viktig før. For meg har det vært vanskelig å sette riktig fokus. Det har blitt mer klarere nå. ”

Disse resultatene synes å bekrefte andres erfaringer om at fokus på familien bidrar til å ansvarliggjøre de innsatte både i forhold til sitt eget liv generelt og sin kriminalitet spesielt. Kriminalitet handler ikke lengre om bare den kriminelle og hans prioriteringer og valg. Begreper som egoisme og dårlig samvittighet ble flittig brukt både i intervjuene og i den fellessamlingen vi hadde med deltakere og kursledere etterpå. Både diskusjonene og reaksjonene som kom frem i disse sammenhengene, viste tydelig hvordan deltakerne følte en helt annen ansvarsforpliktelse enn de hadde følt tidligere.

Jeg var i utgangspunktet noe utrygg på i hvilken grad erfaringer fra USA kan overføres til norske forhold, men jeg ser nå klare indikasjoner på at Magaletta & Herbst (2001) sine erfaringer om at fokus på barn og familie skaper motivasjon for å gjøre noe med sin kriminalitet, også er gjeldende i dette tilfellet. Det er åpenbart at det som har skjedd i løpet av kurset har skapt en holdning hos de innsatte om at ”kriminaliteten må jeg komme meg vekk fra, dette kan jeg ikke utsette min familie for”.

Slik sett ser det ut som om dette kurset virkelig har bidratt til det som for mange i kriminalomsorgen er det viktigste, forebygge ny kriminalitet. Det er likevel to innvendinger mot å trekke denne konklusjonen for langt. Det ene er deltakernes kriminelle bakgrunn. Flere av deltakerne hadde dommer (for eksempel økonomisk kriminalitet) som tyder på engangskriminalitet. Det er derfor vanskelig å si at kurset har vært vellykket hvis det først og fremst har forebygget ny kriminalitet hos personer som trolig aldri kommer til å gjenta noen kriminelle handlinger uansett. På den annen side må det fremheves at i alle fall to av deltakerne som på forhånd hadde flere dommer, var svært aktive i å fremheve hvordan kurset hadde åpnet øynene deres for at det var nødvendig å endre livet deres – først og fremst av hensyn til familien. Innvendingen om at kurset har

vært tilbudt personer som sannsynligvis er engangskriminelle, gjelder derfor i så fall bare for noen av deltakerne.

Den andre innvendingen mot å tro at kurset har forebygget kriminalitet, er at motivasjon sjelden er nok til å endre livet for de innsatte. Jeg har ikke konkret gått inn på den totale livssituasjonen til deltakerne på dette kurset, men generelt vet jeg at de innsatte har behov for hjelp på mange områder (Friestad & Skog Hansen 2004, Skardhamar 2002). For å løse problemene er det selvfølgelig et godt utgangspunkt at den innsatte er motivert, men ofte er det behov for et mer omfattende og helhetlig tilbud for at det skal være grunnlag for å komme seg ut av den kriminelle livsførselen. Dette skal jeg komme mer tilbake til i neste kapitel.

Tabell 14

Nedenfor finner du temaer som vi har vært igjennom. Hvor anvendelig har disse vært for deg? Velg det tallet på skalaen som gir best uttrykk for din personlige mening, og skriv det ved siden av hvert tema

Individuell samtale	
Vet ikke	
Bortkastet tid	
Litt anvendelig	
Passe anvendelig	
Anvendelig	
Meget anvendelig	6

I løpet av kurset ble det lagt inn en individuell samtale mellom en av kurslederne og hver av deltakerne. Denne tabellen viser at deltakerne satte stor pris på dette og vurderingen av dette temaet skiller seg ut fra alle de andre ved dette er det eneste spørsmålet der alle er enige om å gi topp-score.

Ingen av deltakerne kom inn på denne samtalen i mine intervjuer med dem. Dette kan tyde på at de har oppfattet denne samtalen som privat og at nettopp det at de på denne måten har fått anledning til å ta opp helt personlige ting i

samtale med en de stoler på er grunnen til den positive opplevelsen av denne samtalen.

Hva undersøkelsen viser

Da jeg foran presenterte ulike andre undersøkelser av tilsvarende programmer, konkluderte jeg med at det var grunn til å forvente at et slikt kurs ville kunne ha virkning på flere målgrupper. De målgruppene jeg pekte på var: de innsattes barn, familien for øvrig, den innsatte selv og fengselet som helhet.

De dataene jeg presenterte i forrige kapitel dokumenterer dette og jeg skal nå oppsummere og drøfte nærmere hva jeg mener at kurset har betydd for disse gruppene.

Det er nokså åpenbart at de som har arbeidet med dette kurset, både ansatte og innsatte har svært gode erfaringer med kurset. Likevel kan det diskuteres om de målene man satte seg på forhånd er nådd. Evalueringen viser at kurset bare for noen av deltakerne har bidratt til økt kunnskap. Flere av deltakerne understreker at de bare i begrenset grad har lært noe nytt. Slik sett kan man si at kurset som opplæringstiltak bare i begrenset grad har vært vellykket.

Riktignok viser evalueringen at alle deltakerne mener at kurset kan bidra til å øke bevisstheten om barnas behov (tabell nr. 7) Slik spørsmålet er utformet, så kan man oppfatte svaret som en bekreftelse på at alle mener det har slik potensial i seg for andre deltakere, ikke nødvendigvis for dem selv. Det er også slik at man ikke direkte spør om kunnskap, men om økt bevissthet. De av deltakerne som anså seg som rutinerede fedre var veldig opptatt at kurset hadde gitt de urutinerte ny kunnskap, men så seg selv mer som lærer enn student i så måte. I tillegg understrekte alle deltakerne at det var stor forskjell på å lære noe nytt og å få nye perspektiver. Det var tydelig at kurset i mange sammenhenger bidro til at de fikk satt den kunnskapen de allerede hadde inn i en sammenheng der den bidro til endrete holdninger og ny bevissthet om hvordan familien opplevde situasjonen.

Dersom Bastøy hadde satt sammen deltakergruppen slik at alle deltakerne i utgangspunktet ikke selv hadde noen erfaringer og kunnskaper å bidra med, kunne bildet blitt noe annet.

Selv om jeg på denne måten kan stille spørsmål ved om kurset har bidratt til den kunnskapsutviklingen som i utgangspunktet var sentral, kan man ikke la være å registrere den begeistringens både deltakere og ansatte presenterer i sine tilbakemeldinger. Hvis deltakerne bare i begrenset grad har lært noe nytt, hvordan kan jeg forklare de positive tilbakemeldingene. Jeg skal her trekke frem tre forklaringer.

Den første forklaringen handler om forventninger. Et klassisk utgangspunkt for alle brukerevalueringer, er at disse i stor grad måler i hvilken grad deltakernes forventninger er blitt oppfylt (Jacobsen 2002). Det betyr at man får positive tilbakemeldinger dersom et tiltak blir bedre enn forventet. Hva slags forventninger deltakerne hadde i dette tilfellet er ikke klart, men muligheten for at de innsatte har begrenset forventning til kriminalomsorgen, vil ikke overraske meg. Potensialet for positive evalueringer er derfor trolig høyt i kriminalomsorgen.

En annen forklaring er den såkalte "Hawthorne-effekten" som beskriver det forholdet at de som deltar i et forsøk, gjerne føler at de får ekstra oppmerksomhet. Denne oppmerksomheten oppleves som positiv og det er denne de gir positive tilbakemeldinger på. I denne sammenhengen kan det være liten tvil om at deltakerne både var bevisst at de var deltakere i et forsøk og at deltakerne fikk fordeler av dette. De fikk selvfølgelig oppmerksomhet av meg som evaluerte, i tillegg fikk de selv være med på å presentere kurset både for kriminalomsorgsregionen, justisdepartementet og for kriminalomsorgen ellers ved at de deltok på kriminalomsorgens årlige nasjonale fagdag. En viss form for "Hawthorne-effekt" er det derfor grunn til å tro at jeg har fanget opp i denne evalueringen.

Likevel mener jeg at de dataene jeg har og erfaringene fra de andre prosjektene som jeg presenterte innledningsvis, gir grunnlag for å konkludere med at dette kurset har gitt viktige og positive resultater for både deltakerne og Bastøy fengsel. Etter min vurdering har dette tiltaket hatt en viktig funksjon i forhold til å bygge opp sosial kapital, både hos den enkelte deltaker og i fengselet som et lukket samfunn. Som så mange andre samfunnsfaglige begreper, brukes sosial kapital i flere sammenhenger (Forskningsrådet 2005). Her skal jeg ta utgangspunkt i de to forfatterne Bordieu og Putnam (Forskningsrådet 2005). Bordieu bruker begrepet til å beskrive kjennetegn ved individers situasjon, mens Putnam beskriver kjennetegn ved lokalsamfunn. Siden jeg mener at Bastøy kan oppfattes som et eget lokalsamfunn, mener jeg at begge disse oppfatningene er relevante i denne sammenhengen.

Hva legger jeg så i begrepet sosial kapital? Det er en form for individuell (Bordieu) eller kollektiv (Putnam) ressurs som bidrar til at mennesker har muligheter for å klare seg i samfunnet. Denne ressursen knytter seg til i hvilken grad man kan ha tillit til andre mennesker, kvaliteten på de nettverkene som foreligger og som man deltar i, engasjementet og deltakelse i et fellesskap og kulturelle fellestrekk.

Rent generelt kan man si at de mulighetene som en person har i samfunnet, påvirkes av den sosiale kapitalen. En person med begrenset individuell sosial

kapital har dårligere muligheter for å klare seg i samfunnet enn andre (Bordieu). Et lokalsamfunn med lite sosial kapital har dårligere evne til å hjelpe og støtte dem som trenger det (Putnam). Dessverre er det lite forskning så langt som dokumenterer virkningen av sosial kapital (Forskningsrådet 2005), men på bakgrunn av den begrensede forskningen som finnes i utlandet, så antar man at dersom man øker den sosiale kapitalen i et lokalsamfunn, så vil dette øke medlemmenes muligheter til å løse sine problemer.

Kurset ble gjennomført etter en pedagogisk modell der deltakernes egne bidrag var viktige. Sentralt i denne modellen var å nyttiggjøre seg de ressursene som deltakerne selv representerte. Ressursene i gruppen ble utviklet mellom deltakerne. For noen innebar dette at de både fikk kunnskap fra de andre deltakerne og ikke minst til at de lærte å stole på at de andre kunne hjelpe. Noen av deltakerne lærte lite ny kunnskap, men i stedet fikk de oppleve hvordan andre så opp til dem og hadde tillit til deres vurderinger. De kunne registrere hvordan deres engasjement og synspunkter bidro til at ”dårlige” holdninger (for eksempel til vold mot barn) ble slipt vekk. Alle lærte seg til at gruppen var et sted der vanskelige temaer og følelser kunne tas frem og diskuteres. Tillit utviklet seg både mellom deltakerne og mellom deltakerne og kurslederne.

Min vurdering av dette kurset er derfor at det har bidratt til å øke deltakernes individuelle sosiale kapital.

Jeg har pekt på at kurset har styrket deltakernes familiære nettverk, men det har også skapt et forholdsvis sterkt nettverk mellom deltakerne.

Det engasjementet som kurset har skapt er lett å registrere og deltakerne har åpenbart brukt mye innsats både på å gjennomføre kurset, de to samlingene og en etterfølgende markedsføring av tilbudet. Denne måten å jobbe frivillig sammen for å løse oppgaver i fellesskap, er nettopp et av de sentrale elementene i oppbygging av sosial kapital i et fellesskap.

Hvorvidt kurset har bidratt til å styrke den sosiale kapitalen i hele lokalsamfunnet Bastøy, har jeg ikke like klare data på. Jeg trekker det også litt langt hvis jeg sier at dette kurset isolert sett har styrket den sosiale kapitalen på Bastøy. Det er trolig mer presist å si at kurset i den formen det har vært gjennomført nå, har et potensial i seg til å styrke den sosiale kapitalen ved Bastøy.

Hedin (2000) peker på at opplæring i foreldrerollen hadde betydning for hele fengselssamfunnet. Tilbakemeldingene fra Bastøy tyder på at fokus på foreldrerollen og familien har økt. Det skyldes nok til en viss grad at en av deltakerne var leder på mottakshuset som alle skal gjennom i begynnelsen av

soningen sin. I den rollen har han sørget for å presentere dette kurset for alle nyankomne. Det betyr at de innsatte fra første stund har opplevd at man kan snakke om barn og familie.

Fengsel er et mannsdominert og rollekonservativt samfunn (Grambo 2002). Det kan bidra til at legitimiteten til å ta opp spørsmål knyttet til familie og barn normalt er lav. Dette kurset har gitt deltakerne anledning til å fokusere på et område som de er opptatt av, men som de ellers ikke hatt forum til å ta opp slike saker i.

Grambo (2002) sier det er behov for å sette farsrollen på dagsorden i fengslene. Det er det Bastøy har gjort. De har satt pappa i fengsel på dagsorden, og har dermed endt opp med å legitimere farsrollen som samtaletema i fengsel.

Den pedagogiske modellen har hatt som utgangspunkt at deltakerne selv representerer ressurser. Selv om kurslederne var forventet å representere den viktigste kompetansen, så er det tydelig at deltakernes egne bidrag i form av erfaringer og diskusjoner har vært viktige. På mange måter synes kurset å ha fungert som en form for selvhjelpsgruppe (Hjemdal, Nilsen & Seim 1998). Dette er en ordning som bl.a. brukes i sosialt arbeid og som har vist gode resultater overfor marginaliserte grupper. Selv om dette kurset har vært mer styrt fra kursledelsens side enn det som vanligvis forbindes med selvhjelpsgrupper, så synes også de sentrale virksomme elementene som erfaringsbasert kunnskap og gjensidighet mellom deltakerne å være tilstede i denne sammenhengen. At man har fått til en slik situasjon, skyldes ikke minst kursledernes måte å løse oppgaven på.

Måten kurslederne brukte seg selv synliggjorde at farsrollen er en utfordring for alle fedre, både innsatte og ansatte. Dette skapte fellesskap og en opplevelse av et fengsel med et menneskelig ansikt. Et viktig poeng synes å være at dette kurset handlet om et fellesskap mellom de ansatte og de innsatte. De fleste andre kurs handler om de andre – rusmisbrukerne, eventuelt dere andre – dere overgripere. I dette kurset hadde man vi – vi fedre – både innsatte og ansatte var fedre. De hadde i denne sammenhengen felles erfaringer og felles utfordringer. Tilbakemeldinger fra de innsatte tyder på at de i andre sammenhenger kan distansere seg fra det de hører, dette angår jo ikke – dette er noen andre. I dette tilfellet opplevde deltakerne at både deltakere og kursledere diskuterte felles problemer. Kurslederne var en del av fellesskapet – ikke noen som kom utenfra for å moralisere over det livet de innsatte hadde ført til da.

Rehabilitering

En av konklusjonene fra foreldreprogrammet i Sverige (Hedin 2000), var at det programmet hadde en uklar kobling til de andre programmene som også tilbys ved svenske fengsler.

Jeg tok utgangspunkt i at rehabilitering er et sentralt mål for kriminalomsorgen. Suksess i fengsel måles derfor gjerne i forhold til i hvilken grad fengselsstraff medfører at de innsatte ikke på nytt blir dømt for kriminelle handlinger, en form for tilbakefallsprosent eller residiv som man sier i kriminalomsorgen. Hvilken virkning dette kurset vil ha for en slik tilbakefallsprosent vet jeg ikke. En av de store utfordringer i samfunnsvitenskapene er at samfunnet og menneskene i det, er i en kontinuerlig utvikling. Det er derfor vanskelig å isolere en faktor og si at det er denne faktoren som har skapt den konkrete utviklingen (Brox 1995). De ulike faktorene i et samfunn samvirker med hverandre og resultatet er en konsekvens av dette samvirket.

Dette er en erkjennelse som også ledelsen ved Bastøy har gjort. Fængselsleder har sagt følgende:

Fængselsvesenet har de senere år vært opptatt av fornyelse og utvikling av metoder og tilnæringsmåter overfor de innsatte. Faglige spørsmål er blitt satt på dagsorden. I hvert fall er de fleste fængslene opptatt av fangebehandling og hva som bør være innholdet i soningstilbudet. Ofte og oftere blir soningsinnholdet og fangebehandlingen begrunnet i at fængslene bør medvirke til at færre innsatte begår ny kriminalitet etter løslatelsen. Søken etter det rette programmet som kan motvirke residiv, har også medvirket til at forskjellige metoder er blitt prøvd ut og debattert.

....

Jeg tror ikke at det bare er ett tiltak som har innvirkning dersom de innsatte blir lovlige, men at mange faktorer spiller inn. På Bastøy har jeg lagt vekt på å få til en helhet som består av flere faktorer med positiv innvirkning.

(Alnæs 2002)

Øiestad (2002) sier seg enig i denne uttalelsen, men understreker at dette ikke betyr at alle tiltak virker positivt uansett hvordan de benyttes. Hun understreker derfor at denne helheten må bygge på en tydelig strategi. Ved Hassel fængsel der Øiestad er ansatt har de prøvd å skape slik helhet. Denne helheten bygger på å

utvikle en individuell strategi for hver enkelt innsatt som dokumenteres gjennom soningsplan og gjennomføres i nært samarbeid med kontaktbetjenten (Øiestad 2005).

I dag er det vanlig å legge til grunn at rehabilitering innebærer to sentrale strategier. Det ene er en individrettet strategi som handler om å endre individene. Eksempler på en slik tilnærming kan være rene behandlingsopplegg mot psykiske og/eller rusproblemer. Det kan være motivasjonsopplegg for å gjøre den innsatte mer innstilt på å endre livsførselen sin, eller det kan være opplæringstiltak for å gjøre vedkommende bedre skikket til å gå ut i arbeidslivet etter endt soning. Listen er ikke uttømmende, men bare eksempler på den individrettete strategien

I helse- og sosialvesenet er man nå blitt oppmerksom på at det finnes en annen og ofte like viktig strategi. Den strategien handler om å påvirke og å tilrettelegge forholdene rundt den innsatte (se for eksempel Normann & al 2003). Det betyr at en del av rehabiliteringen handler om å engasjere familien til den innsatte, skaffe vedkommende jobb og bolig og på andre måter løse de sosiale problemene som eksisterer.

Noe av kjennetegnet på vellykkete rehabiliteringsprosesser, er at de gir et helhetlig tilbud. Det er i dag en stadig større erkjennelse av at gode resultater med rehabilitering, i like stor grad er et resultat av et helhetlig tilbud, og ikke av kvaliteten på enkelttiltakene. Et godt rehabiliteringstilbud handler derfor om å kombinere tiltak rettet mot individet, med tilrettelegging både i kriminalomsorgen og etter soningen. Øiestad (2005) viser at dette i mange sammenhenger ikke kan gjøres av kriminalomsorgen alene, men ofte må gjøres i nært samarbeid både med a-etat, trygdekontor og kommunalt hjelpeapparat.

Det er tydelig at de innsatte i norske fengsler har en opphopning av sosiale problemer og vanskelig bakgrunn ellers (Skardhamar 2002, Friestad & Skog Hansen 2004). Det betyr ikke at man kan fjerne kriminaliteten ved å fjerne folks sosiale problemer, eller at personer med en vanskelig bakgrunn blir kriminelle. Derimot betyr det at mange av de kriminelle trenger hjelp til å løse de problemene de har/hadde utenfor fengselet. Det synes som om kriminalomsorgens strategier i stor grad bygger på å gjøre noe med de individuelle forklaringene på kriminalitet. En helhetlig rehabiliteringsstrategi bør fokusere både på de individuelle og samfunnsmessige strategiene. Dette er ikke en oppgave for kriminalomsorgen alene. Sannsynligvis har kriminalomsorgen i systemet med fremtidsplaner et redskap i å planlegge et godt tilbud. Dette gjelder særlig hvis man kombinerer dette med individuelle planer i helse- og sosialtjenesten.

Den viktigste gevinsten av kurset ”Pappa i fengsel” er at det har skapt et grunnlag for å gjennomføre slike rehabiliteringsprosesser. Slik dette kurset er gjennomført, synes dette kurset å ha ført til følgende grunnlag for en videre rehabiliteringsprosess:

- Kurset har gjennom fokuset på barn og familie, motivert deltakerne til å gjøre noe med sin kriminalitet
- Organiseringen av kurset har bidratt til å styrke deltakernes sosiale kapital og dermed gitt dem bedre muligheter til å nyttiggjøre seg nettverk både i og utenfor fengselet
- Kurset har synliggjort et fengsel med et ”menneskelig ansikt” og dermed bidratt til at samhandlingen mellom ansatte og innsatte i større grad bygger på tillit og respekt.
- Kurset har også bidratt til økt selvinnsikt og innsikt i barns behov

Straff versus rehabilitering

Til nå har jeg gitt inntrykk av at kriminalomsorgen bare har en oppgave – å rehabiliterer kriminelle over til et liv med fravær av kriminalitet. Så enkelt er det dessverre ikke. Hovedårsaken til at vi har fengsler er at samfunnet skal ha institusjoner for å straffe kriminelle. Fengsler er ikke først og fremst rehabiliteringsinstitusjoner, men derimot staffeinstitusjoner. Det er ingen som dømmes til fengselsstraff fordi man mener at dette er den beste rehabiliteringsstrategien for vedkommende. Straff har både et element av gjengeldelse overfor den kriminelle som har forbrutt seg og et allmennpreventivt hensyn i seg (Aubert 1976, Mathiesen 1990). Kriminelle skal straffes, de skal oppleve ubehag fordi de har gjort noe de er blitt dømt for. Samfunnet er også opptatt av at den kriminelle skal oppleve straffen på en slik måte at det virker lite attraktivt for den enkelte innsatte å gjenta kriminaliteten. En fengselstraff skal beskrives og fremstilles på en slik måte at det for folk flest virker avskrekkende å bli kriminell.

Dette skaper et klart motsetningsforhold mellom en straffeideologi og en rehabiliteringsstrategi. Et slikt motsetningsforhold synliggjøres på to nivåer, både det individuelle og det organisatoriske planet. På det individuelle planet får det konsekvenser for fengselets muligheter for å utarbeide en virkningsfull rehabiliteringsstrategi. Vi har sett at en av virkningene av dette kurset er at deltakerne opplever større ansvar overfor familien sin. Vi kan da tenke oss at det oppstår problemer hos dem hjemme og at den innsatte da ber om permisjon for å hjelpe til å løse problemet. Hvis dette ikke er forenelig med de regler som gjelder for permisjoner, så risikerer man at dette virker negativt inn på en

rehabiliteringsprosess. For den som er opptatt av straffeelementet, kan dette selvfølgelig beskrives som en positiv utvikling – nå vil fraværet fra hjemmet virkelig føles som en straff. Mulighetene for at dette i stedet øker frustrasjonen hos den innsatte og ødelegger den motivasjonen for å gjøre noe med sin kriminalitet som kurset ellers har bidratt til, er også tilstede. Dersom dette skjer kan hele den positive virkningen av et tiltak som dette kurset bli borte i konflikten mellom straff og rehabilitering.

Jeg ser ikke at det finnes enkle løsninger på en slik konflikt. Likevel registrerer jeg at det i lovverket nå er åpnet for at rusmisbrukere kan overføres til soning i rusbehandlingsinstitusjoner. Behandling og rehabilitering blir på denne måten skilt ut fra kriminalomsorgen for denne gruppen.

I forbindelse med dette kurset så jeg eksempler på at denne konflikten mellom straff og rehabilitering skapte noen frustrasjoner blant både de innsatte og de ansatte. For å redusere slike konflikter og frustrasjoner, er det nødvendig at man er bevisst dette ved utvelgelsen av deltakere til slike kurs. Det kan for eksempel være uhensiktsmessig å rekruttere deltakere som av ulike grunner har restriksjoner på sine muligheter til å få permisjon.

Konflikten mellom straff og rehabilitering har også en organisatorisk dimensjon. Den handler om å prioritere knappe ressurser. Hvilke oppgaver er viktigst? Er det sikkerhetsarbeidet eller er det rehabiliterende tiltak. Dersom ressursene ikke strekker til, hva skal dette gå utover. I stor grad synes ordningen i dag å være at sikkerhetsarbeidet prioriteres og så brukes det ressurser på rehabiliterende tiltak, dersom man klarer å få dette til uten at det går ut over sikkerhetsarbeidet. Slike tendenser forsterkes trolig av at det gis ekstra økonomiske tilskudd til programvirksomhet. Dette kan lett oppfattes som om det ikke forventes at rehabiliteringsarbeid skal dekkes innenfor de ordinære budsjetttrammene og at det er bare i den grad det gis ekstra ressurser slikt arbeid skal prioriteres. Dette kan derfor skape et inntrykk av at det også fra sentrale myndigheter forventes at sikkerhetsarbeid skal prioriteres foran rehabiliterende tiltak.

Denne konflikten ser jeg tydelig igjen i ordningen med kontaktbetjenter. Tilbakemeldinger både fra ansatte og innsatte tyder på at denne ordningen ikke fungerer slik intensjonen var. En av forklaringene på dette er at kontaktbetjentens turnus først og fremst er tilpasset sikkerhetsoppgavene og ikke mulighetene for å være kontaktbetjent. Kontaktbetjenten er derfor ikke tilgjengelig når den innsatte har behov for og muligheter til å snakke med sin kontaktbetjent.

Likevel er en av virkningene med det omfattende svenske opplegget, at de ansatte som deltok i det prosjektet ble mer opptatt av rehabilitering enn de hadde

vært tidligere (Hedin 2000). Ledelsen på Bastøy har allerede i flere år fokusert på fengselets rehabiliterende funksjon. Hvorvidt dette kurset har bidratt til å styrke denne utviklingen har jeg ikke data på. Jeg registrerer likevel at kurslederne har brukt seg selv i undervisningen og engasjert seg i forhold til aktiviteter, langt utover det som kan forventes. Det er derfor grunn til å tro at dette kurset også har hatt slike virkninger som Hedin rapporterer om.

Utfordringen for kriminalomsorgen vil likevel være å legge organisatorisk til rette for at de ansatte kan prioritere rehabilitering i sitt daglige virke.

Oppsummering og veien videre

Konklusjonen på denne undersøkelsen er at kurset ”Pappa i fengsel” har vært et viktig kurs og at det er viktig å tilby slike kurs til de innsatte. Hvorvidt det er grunn til å si at kurset har vært en suksess, kommer litt an på øyene som ser og hvilke kriterier man måler suksess opp mot. Det opprinnelige målet om å gjøre deltakerne mer forberedt til farsrollen er tydelig oppnådd for noen av deltakernes vedkommende, mens andre ikke synes å ha utviklet seg på samme måte. Det mer overordnede målet om å redusere kriminalitet ved å forebygge at barna til deltakerne blir kriminelle, har jeg nå noen måneder etter at kurset er avsluttet, ikke noen muligheter for å teste empirisk. Likevel er det på grunnlag av andre undersøkelser vanskelig å se at et slikt kurs isolert sett kan bidra til å redusere risikoen for at barna blir kriminelle. Jeg er også usikker på om barna til disse deltakerne i utgangspunktet representerer den typiske risikogruppen. En annen målsetting er å redusere tilbakefallsprosenten til ny kriminalitet blant deltakerne. I dette tilfellet synes flere av deltakerne å ha slik bakgrunn at det ikke er grunnlag for å tro at de kommer til å fortsette med kriminell aktivitet. For noen av deltakerne synes likevel kurset å ha bidratt til å bygge opp den ansvarligheten som Alnæs (2002) satte som mål innledningsvis. Hvorvidt dette i praksis medfører at disse deltakerne i fremtiden kommer til å holde seg borte fra kriminell virksomhet, kan jeg ikke måle ennå. Slik sett er det vanskelig å trekke frem tall og utviklingstrekk som dokumenterer at kurset har vært vellykket.

Det er så vanskelig å isolere en faktor fra andre i en samfunnsfaglig evaluering at jeg stiller meg kritisk til hvorvidt det er mulig å dokumentere en årsakssammenheng mellom et kurs eller program i løpet av et fengselsopphold og kriminell aktivitet flere år senere (jfr. Friestad 2005). Fra det jeg vet om rehabilitering generelt, og kriminelles livssituasjon spesielt, så er jeg overbevist om at det ikke er de enkelte kurs eller programmer, men derimot helheten i tilbudet som er avgjørende. Jeg kan derfor ikke konkludere med at dette kurset isolert sett reduserer kriminaliteten.

Jeg mener likevel at det er grunn til å konkludere med at kurset har vært vellykket. Årsaken til dette er at kurset synes å legge til rette for en helhetlig rehabiliteringsprosess. Selv om datagrunnlaget for denne undersøkelsen er begrenset og jeg naturlig nok ikke vet hva som kommer til å skje i fremtiden, så ser jeg at de dataene jeg har i stor grad er en bekreftelse på andre og internasjonale undersøkelser.

På mange måter kan man si at et slikt kurs som dette skaper et grunnlag for en helhetlig rehabilitering. Fokus på barn og familie er den beste motivasjonen for å få den kriminelle til å gjøre noe med sin kriminalitet. Slike kurs legitimerer også fokus på barn og familie utenfor selve kursrammen, og legger dermed til

rette for å styrke motivasjonen i fengselssamfunnet generelt. At noen av deltakerne gjennom dette kurset ble ansvarliggjort i tråd med Bastøys overordnede mål, kan det ikke være tvil om. Selv om noen av kursdeltakerne ikke hadde behov for å endre motivasjon og ansvarlighet, så er det også tydelig at kurset bidro til en styrking av deltakernes sosiale kapital. I så måte var kurset like viktig både for ressurspersoner så vel som andre deltakere. Denne sosial kapitalen har etter min mening skapt et grunnlag for å bygge opp et fellesskap mellom de innsatte hvor de kan bruke hverandre til å få hjelp for en del problemer som de ellers ikke tar opp. For fengselssamfunnet har det også vært viktig at man har skapt en arena hvor ansatte og innsatte har vært mer likeverdige.

Denne evalueringen bygger på data fra et kurs. Det er selvfølgelig et lite grunnlag for å si om dette kurset kan utvikles til et program og gjennomføres i andre sammenhenger. Gjennom denne evalueringen har jeg prøvd å finne frem til hvilke faktorer som har skapt de positive resultatene ved kurset. I hvilken grad dette kurset vil kunne være en suksess i andre sammenhenger, vil da være avhengig av at det benyttes for å ivareta de virkninger vi har funnet i dette tilfellet – et godt utgangspunkt for en videre rehabiliteringsprosess.

Et av de spørsmålene som jeg stilte foran, var om dette kurset kan utvikles til et program og gjennomføres andre steder. I utgangspunktet er det, etter min mening, ikke noen grunn til å tro at kurset ikke kan gjennomføres med like godt resultat andre steder. Resultatene fra den mer omfattende utprøving av foreldrekurs i svenske fengsler (Hedin 2002) viser at slike kurs kan være positive, selv om den konkrete utformingen varierer fra fengsel til fengsel. Utfordringen i så måte, er at kursets suksess i stor grad er avhengig av at den pedagogiske modellen følges opp og at man rekrutterer deltakere og kursledere som fungerer godt sammen. Dersom man er bevisst dette og prøver å gi kurset en utforming der man utnytter de lokale ressursene (det er ikke alle fengsler som kan invitere barn av de innsatte til å få se på de nyfødte lammene), er det god grunn å tro at slike kurs vil ha positive resultater også i andre fengsler.

For meg som representant for et eksternt forskermiljø har denne evalueringen vist at det er behov for videre forskning for å få nærmere innsikt i hvordan kriminalomsorgen kan realisere sin rehabiliterende funksjon. Etter min mening bør slik forskning særlig rette seg mot to sentrale strategier.

Den første strategien handler om å forske på et helhetlig tilbud til den innsatte. Fokus bør i denne sammenhengen være hvorvidt de tiltakene som blir gjennomført i løpet av soningen skaper en helhet og hvordan de er tilpasset den oppfølgingen som de innsatte får etter soning. I praksis innebærer dette å se hvordan kriminalomsorgen lager et godt og helhetlig tilbud under soningen,

hvordan man samarbeider med tjenester utenfor fengselet og hvordan disse tjenestene følger opp det tilbudet den innsatte har fått i fengselet. Et spørsmål i denne sammenhengen kan være hvordan tiltak som fremtidsplaner og kontaktbetjenter brukes for å skape et helhetlig tilbud.

Den andre strategien handler om å se på hvordan fengselet som organisasjon klarer å fremstå som en helhetlig rehabiliteringsinstitusjon. Kan man i et fengsel prioritere rehabilitering eller må alltid sikkerhetsarbeidet prioriteres? Fokus i denne sammenhengen kan være hvordan man kan tilrettelegge i et fengsel både for å sikre at de innsatte kan nyttiggjøre seg hverandre i rehabiliteringsprosessen og hvordan fengselet kan bidra til motivasjon og hjelp for den innsatte i en slik prosess. Sentrale spørsmål i denne sammenhengen kan være hvorvidt programvirksomhet er et hensiktsmessig virkemiddel slik departementet legger opp til i sine føringer, eller om individualiserte tilbud uten programvirksomhet slik Hassel fengsel synes å ha suksess med, er den beste strategien.

Litteratur:

- Abbott, A (1988): *The System of Profession*, The University of Chicago Press, Chicago
- Åberg, J-O (1999) *Between Rationality and Legitimacy; Evaluations as Institutionalized Rationality and Practical Strategies*, i Holmer, Karlsson & Thommasson (red) *Making Working Life Work* Karlstad University Studies
- AGENDA (2005): *Evaluering av "God start"*, AGENDA Utredning og utvikling AS, Oslo
- Album, D, (1996): *Nære fremmede – pasientkulturen i sykehus*, Tano Oslo
- Almås, R (1990): *Evaluering på norsk*, Universitetsforlaget Oslo
- Alnæs, Ø (2002): *Endringsarbeid i åpent fengsel – Noen tiltak og utfordringer*, i Hansen, W M (red) *Endringsarbeid i åpne fengsler* Kriminalomsorgens Utdanningscenter Småskrift nr. 1/2002, Oslo
- Aubert, W (1976): *Retten sosiale funksjon*, Universitetsforlaget, Oslo
- Barth, F (1994): *Manifestasjon og prosess*, Universitetsforlaget, Oslo
- Bastøe, P Ø og Dahl, K (1994): *Hjørnesteiner i sosialt arbeid* Ad Notam Gyldendal
- Birkemo, A (1999): *Opplæringskvalitet i skolen*, Universitetsforlaget Oslo
- Brox, O (1995): *Praktisk samfunnsvitenskap*, 2. opplag, Universitetsforlaget, Oslo
- Clausen S-E, (1996): *Oppvekstvilkår blant sosialhjelpsmottakere*, i Knut Halvorsen (red) *Mestring av marginalitet*, Cappellen akademisk forlag, Oslo
- Dale, E J (1989): *Pedagogisk profesjonalitet*, ad notam Gyldendal, Oslo
- Danermark, B & al (2003): *Att förklara samhället*, Studentlitteratur Lund
- Egge, M (2004): *De skjulte straffede*, Redd Barna, Oslo
- Ekeland, T-J (2004): *Autonomi og evidensbasert praksis*, Arbeidsnotat nr. 6/2004, Høgskolen i Oslo
- Freidson (1970), *Profession of Medicine* Chicago Press
- Freire, P (1997): *De undertryktes pedagogikk*, Christian Ejlertsen's forlag, København
- Friestad, C & Skog Hansen, I L (2002): *Levekår blant innsatte*, Fafo-rapport 429, Oslo
- Friestad, C (2005): *Tilbudet til volds- og sedelighetsdømte*, Fafo-rapport 488, Oslo
- Furuholmen, D (1993) *Fellesskapet som metode : miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere* Cappelen, Oslo.
- Fyrand, L (1995) *Sosialt nettverk* Tano, Oslo
- Grambo, B C (2000): *Far og fange*, Hovedoppgave i kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo, Oslo
- Gullestad, M (1992) *Hvorfor er det så viktig å passe sammen i Fyrand, L: "Perspektiver på sosialt arbeid"* U-forlaget, Oslo

- Halsey, K; Asworth M & Harland J (2002): *Made for prisoners by prisoners*, The National Foundation for Educational Research, London
- Hareide, D (1991) *Det gode Norge : på vei mot et medmenneskelig samfunn?* Gyldendal Oslo
- Hedin, U-C (2000): *Fångarnas föräldraskap*, Rapport nr. 3, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet, Göteborg
- Jacobsen D I (2002) *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Høyskoleforlaget Kristiansand
- Kaufmann G & Kaufmann A (2003): *Psykologi i organisasjon og ledelse*, Fagbokforlaget, Bergen
- Magaletta, P R & Herbst D P (2001): *Fathering from prison: Common struggles and successful solutions*, i *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. Vol 38 (1), American Psychological Association
- Mathiesen, T (1990): *Retten i samfunnet*, Pax forlag, Oslo
- Maxwell. Joseph A. (1996): *Qualitative Research Design – An Interactive Approach*. Sage Publications: Thousand Oaks.
- Norges forskningsråd (NFR) (2005): *Sosial kapital*, Norges forskningsråd Oslo
- Normann, Sandvin, Thommesen (2003): *Om rehabilitering- Mot en helhetlig og felles forståelse* Kommuneforlaget, Oslo
- Øiestad, M S (2002): *Endringsarbeid i et virksomhetsteoretisk perspektiv – Hassel fengsel*, i Hansen, W M (red) *Endringsarbeid i åpne fengsler* Kriminalomsorgens Utdanningscenter Småskrift nr. 1/2002, Oslo
- Øiestad, M S (2005): *Hassel fengsel 2004*, Kriminalomsorgens Utdanningscenter Småskrift nr. 1/2005, Oslo
- Olsen, B C R (1993): *Den vet best hvor skoen trykker-" : likemannsarbeid i funksjonshemmedes organisasjoner*. NKSH-rapport ; nr 93:1
- Pettersen, R C (1997): *Problemet først: Problembasert læring som pedagogisk idé og strategi*, Tano-Aschehoug Oslo
- Ramsden, P (1992): *Learning to teach i higher education*, Routledge London
- Riksrevisjonen (2005): *Dokument nr. 3:14 (2004-2005)* Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse i kriminalomsorgen, Oslo
- Skardhamar, T (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*, Hovedfagoppgave i kriminologi, Universitetet i Oslo
- Strømsnes, K (2002): *Samspeillet mellom frivillig organisering og demokrati: Teoretisk argumentasjon og empirisk dokumentasjon*, Rokkansenteret Notat 9-2002, Bergen
- Vedung, E (1998): *Utvärderinger i politik och förvaltning*, Studentlitteratur, Lund
- Yin, Robert K. (2003): *Case Study Research – Design and Methods*, (3. ed), Sage Publications, Thousand Oaks

Vedlegg:

Spørreskjema 1

Spørreskjema 2

t 0

Sted .....
Dato .....
Prosessleder .....

Vi ber deg om å svare på noen spørsmål om hva du mener om endel forhold.

Ingen skal vite hva nettopp du svarer. Skriv derfor ikke navnet ditt noe sted på skjemaet og sett deg slik at ingen ser hva du skriver.

Du svarer på hvert spørsmål ved å sett et kryss på en linje ut fra hvor enig du er i det som står der.

Du gir poeng fra 1 til 10, hvor 1 betyr at du ikke er enig i det hele tatt, mens 10 betyr at du er helt enig. Bruk hele skalaen ut fra det du mener er riktig for deg.

Den som deler ut skjemaene, vil lese opp hvert spørsmål slik at det blir lettere å følge med. Tenk deg nøye om før du svarer slik at det blir så riktig som mulig.

Men først må du fylle ut her:

Jeg er _____ år gammel.

Jeg har _____ antall barn.

1. Jeg har god oversikt over familieforholdene mine. Ikke enig Helt enig
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
2. Jeg har god kontakt med familien min.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
3. Jeg blir ofte misforstått når jeg snakker med andre.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
4. Jeg skjønner ofte ikke hva dama mi mener.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
5. Jeg blir ofte sint når andre provoserer meg.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
6. Jeg samarbeider godt med andre
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
7. Når jeg blir sint, går jeg min vei.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
8. Jeg snakker ofte med meg selv for å roe meg ned.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
9. Jeg vet ikke hvordan jeg skal snakke med barn.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10
10. Jeg blir fort irritert når barn maser.
 1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9-----10

- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
11. Barn trenger en ørefik en gang i blant. Ikke enig Helt enig
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
12. Å leke med barn er vanskelig.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
13. Bleieskift er kvinnefolkarbeid.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
14. Jeg er fornøyd med meg selv og det jeg står for.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
15. Jeg går rundt og tenker på en masse som jeg føler meg alene om.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
16. Det er de voksne som skal bestemme hjemme.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
17. Når jeg har fri, gjør jeg hva jeg vil.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
18. Jeg tør å snakke med andre om ting som er viktig for meg.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
19. Jeg ble oppdratt ganske røft, og det har jeg ikke hatt vondt av.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
20. Jeg ser lyst på framtida.
- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10